

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет економіки моря

Кафедра фінансів

«Допущений до захисту»
Завідувач кафедри фінансів
_____Георгій РОГОВ
«__» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: Оцінка та прогнозування банкрутства підприємства

Виконав студент 4441 групи
_____ *Костюков Д.*
(підпис) (П.І.Б.)

Керівник роботи
к.е.н., професор
(посада, науковий ступень, вчене звання)
_____ *Карась П.М.*
(підпис) (П.І.Б.)

Миколаїв -2023 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет економіки моря

Кафедра фінансів

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

доцент, к.е.н. Пащенко О.В.

(підпис)

« » 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студенту Костюкову Дмитру Дмитровичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Оцінка і прогнозування банкрутства підприємства

Керівник роботи к.е.н., професор Карась П.М.

Затверджені наказом ректора № 328-уч від “12” квітня 2023 року

2. Термін подачі роботи 12 червня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи Нормативно-правові та законодавчі акти України, Спеціальна фахова література, наукові публікації, інтернет ресурси з досліджуваної проблеми

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретико-методичні основи банкрутства підприємства. Дослідження фінансово-економічного стану та оцінка ймовірності банкрутства ТДВ «Бриг». Шляхи запобігання банкрутству ТДВ «Бриг» .

5. Перелік презентаційних матеріалів Види банкрутства підприємств Основні причини банкрутства підприємства. Динаміка показників ліквідності підприємства. Результати оцінки фінансово-економічного стану підприємства. Прогноз можливого банкрутства ТДВ «Бриг». Матриця фінансових стратегій. Загальна послідовність робіт по впровадженню системи контролю на підприємстві.

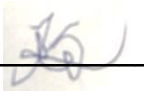
6. Консультанти розділів роботи

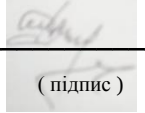
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
IV	Мозговий А.М.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення керівника роботи та узгодження теми	6.02-10.02.23	виконано
2	Складання змісту та узгодження з керівником	13.02.-24.02.23	виконано
3	Вивчення літературних джерел	13.02.-24.02.23	виконано
4	Збір та систематизація інформації за темою роботи	27.02.-10.03.23	виконано
5	Розробка теоретичного розділу	13.03.-25.03.23	виконано
6	Розробка аналітичного розділу	3.04.-30.04.23	виконано
7	Розробка проектного розділу	05.04.-28.05.23	виконано
8	Розробка спеціального розділу	5.04.-28.05.23	виконано
9	Розробка вступу, висновків, списку джерел	28.05.-04.06.23	виконано
10	Розробка презентації та доповіді	2.06.-14.06.23	виконано

Студент _____ Костюков Д.Д. _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Карась П.М. _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ БАНКРУТСТВА	
ПІДПРИЄМСТВА	6
1.1 Сутність банкрутства та його види.....	6
1.2 Причини виникнення банкрутства підприємства	9
1.3 Методичні основи оцінки банкрутства підприємства	13
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ТА	
ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ТДВ	
«БРИГ»	29
2.1 Загальна характеристика підприємства	29
2.2 Аналіз фінансово-економічного стану підприємства.....	31
2.3 Аналітична діагностика можливого банкрутства підприємства	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ	
ТДВ «БРИГ»	47
3.1 Формування фінансової стратегії розвитку підприємства	47
3.2 Удосконалення системи управління дебіторською і	
кредиторською заборгованостями.....	55
3.3 Впровадження системи антикризового контролінгу	60
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ	
64	
4.1 Аналіз умов праці й характеристика небезпечних і шкідливих	
факторів на робочих місцях ТДВ «Бриг».....	64
4.2 Гігієна праці та виробнича санітарія	70
4.3 Організація раціонального освітлення робочих місць	72
4.4 Пожежна безпека.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

24 лютого 2022 року всі суб'єкти господарювання України зіткнулися з непередбачуваними викликами, спричиненими повномасштабним вторгненням російських військ на територію нашої держави. Наслідки війни зумовили подальший розвиток економічної кризи, що спричинило фінансову нестабільність промислових підприємств, їх неплатоспроможність, скорочення та припинення своєї діяльності. Як відомо, для ефективної виробничо-господарської діяльності підприємству необхідно мати стійкий фінансовий стан, раціонально формувати оптимальну структуру капіталу, не допускати необґрунтованої дебіторської та кредиторської заборгованості. Однак, економічна нестабільність в країні призводить до того, що погіршується фінансовий стан багатьох суб'єктів господарювання, зростає кількість збиткових підприємств, затримуються або не здійснюються вчасно платіжні зобов'язання, що може привести до банкрутства підприємств. Актуальність цих питань і обумовила вибір теми кваліфікаційної випускної роботи, її мету, предмет і завдання.

Метою даної випускної роботи є дослідження теоретико-методичних основ банкрутства підприємства та виявлення шляхів запобігання йому.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити сутність банкрутства, його види та причини виникнення;
- визначити нормативно-правову базу банкрутства підприємства та інформаційне забезпечення його діагностики;
- надати методичні основи проведення діагностики ймовірності банкрутства;
- провести аналіз фінансово-економічного стану підприємства;
- проаналізувати ймовірність банкрутства підприємства;
- розробити та дослідити шляхи запобігання банкрутству.

Об'єктом дослідження є процес дослідження ймовірності банкрутства та визначення заходів запобігання йому.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти банкрутства підприємства.

При виконанні випускної роботи використовувались такі методи, як логічного та якісного аналізу і синтезу, економіко-статистичного аналізу, методи порівняння, горизонтального аналізу та ін..

Кваліфікаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, переліку використаної літератури, додатків. Перший розділ роботи присвячений теоретичному висвітленню банкрутства підприємства, у другому розділі роботи проводиться аналітична оцінка ймовірності банкрутства досліджуваного підприємства, третій розділ присвячений визначенню напрямів запобігання банкрутства підприємства та зміцнення його фінансової діяльності, у четвертому розділі роботи висвітлюються питання стану охорони праці на підприємстві.

Інформаційною базою кваліфікаційної роботи є законодавчі і нормативні документи Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів України, монографії, періодичні видання і публікації, статистична і бухгалтерська звітність підприємства.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Сутність банкрутства та його види

В сучасних умовах військової агресії росії економічна сфера України зазнала великих втрат, коли погіршується фінансовий стан багатьох суб'єктів господарювання, зростає кількість збиткових підприємств, збільшується дебіторська та кредиторська заборгованості, затримуються або не здійснюються вчасно платіжні зобов'язання. Тобто виникають фактори та умови для банкрутства підприємств. Для ефективної діяльності суб'єкту господарювання необхідно мати стійкий фінансовий стан, щоб за рахунок власних коштів формувати власні активи, не допускати необґрунтованої дебіторської та кредиторської заборгованості, розраховуватись вчасно за своїми зобов'язаннями зі всіма відповідними учасниками.

Закон України «Про банкрутство» під «банкрутством» розуміє зв'язану з браком активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установленій для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконати зобов'язання перед бюджетом [18].

На думку Марусяк Н.Л. з економічної точки зору банкрутство – процедура ліквідації та продаж майна неплатоспроможного підприємства з метою пропорційного задоволення вимог кредиторів у зв'язку з неможливістю та недоцільністю продовження його діяльності [24]. Інші вчені визначають «банкрутство» як наслідок розвитку кризового фінансового стану, коли підприємство проходить шлях від епізодичної до стійкої неплатоспроможності [14, 19, 34].

За С. Ф. Покропивним поняття «банкрутства» характеризує неспроможність підприємства (організації) задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів, робіт послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в

бюджет і позабюджетні фонди [27]. Л. І. Шваб визначає «банкрутство» як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Вчені Олександренко І. В., Іщук Л. І. вважають, що банкрутство являється розподільником «...ринкової економіки першочерговою метою якого є усунення неефективних та не здатних розплачуватись за зобов'язаннями, чи тих хто працює у збиток підприємства та інших суб'єктів» [32].

Отже, знайомившись з різними визначеннями, можна сказати, що банкрутство підприємства – це кризовий фінансовий стан підприємства, його неплатоспроможність. При цьому варто відзначити, що для обґрунтування сутності банкрутства необхідно враховувати тлумачення відповідно до законодавства України, де його актуальне визначення наведено у Господарському кодексі, Кодексі з процедур банкрутства та Кримінальному кодексі [11, 18, 21].

Слід відзначити, що зниження прибутковості підприємства або збільшення середньої вартості зобов'язань означає зниження його вартості. Ціна фірми або вартість компанії відображає приведені до теперішнього часу потоки виплат кредиторам та акціонерам. Як дисконтна ставка використовується середньозважена вартість капіталу. Ціна компанії може знизитися за суму зобов'язань кредиторам. Це означає, що акціонерний капітал «зникає». Це підтверджує виникнення повного банкрутства як банкрутство акціонерів. Ціна фірми може знизитися навіть нижче за ліквідаційну вартість активів. У такому випадку ліквідаційна вартість фірми розглядатиметься як її ціна, а ліквідація компанії стає вигіднішою за її експлуатацію. При цьому акціонери втрачають свій капітал [34].

Поняття банкрутства характеризується різними його видами. У законодавчій і фінансовій практиці виділяють декілька видів банкрутства підприємств (рис. 1.1) [11, 14, 16, 24].

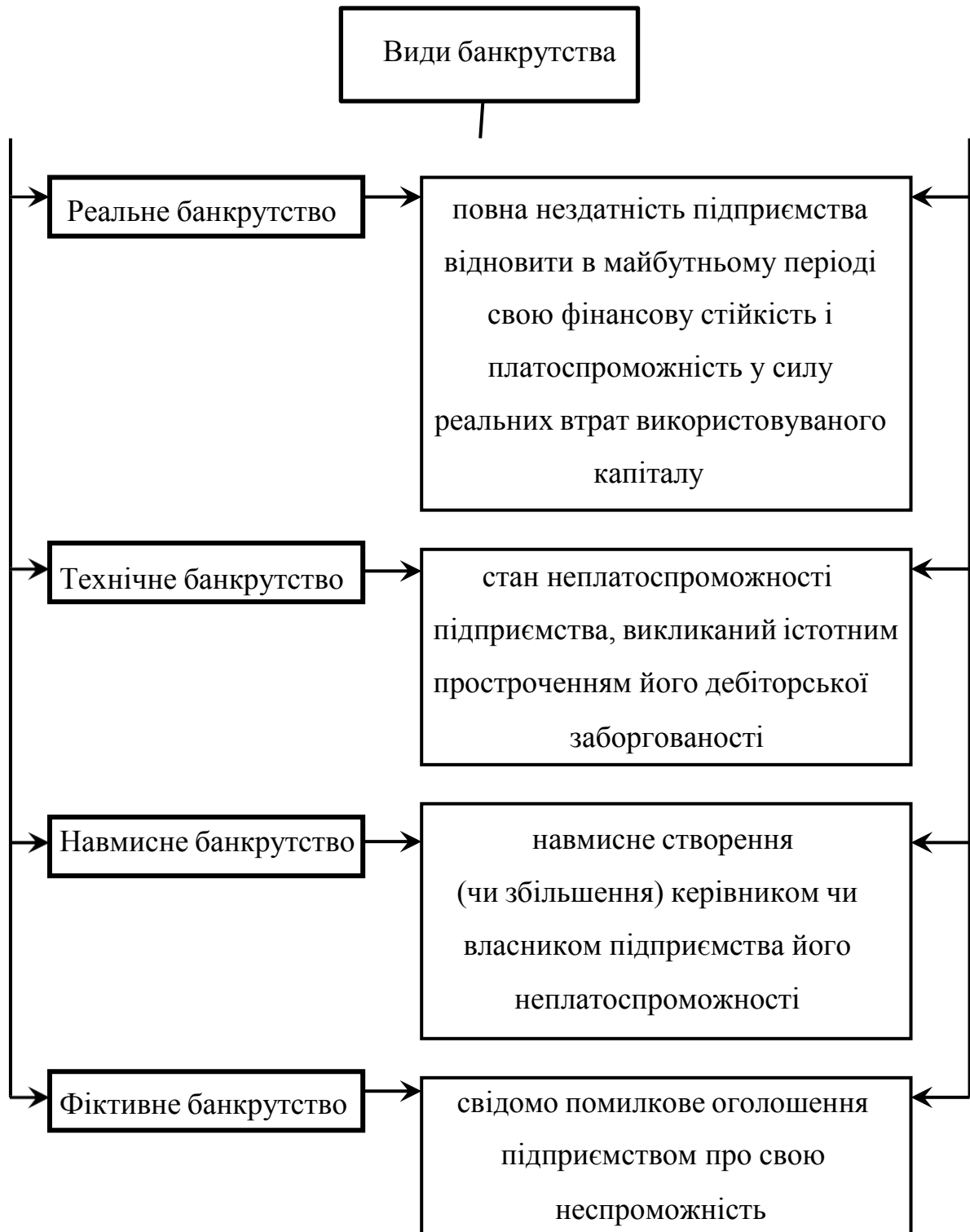

Рис. 1.1 Види банкрутства підприємств

Як видно з рисунку 1.1, розрізняють чотири види банкрутства підприємств:

- реальне банкрутство - воно характеризує повну нездатність підприємства відновити в майбутньому періоді свою фінансову стійкість і

платоспроможність у силу реальних втрат використовуваного капіталу. Катастрофічний рівень втрат капіталу не дозволяє такому підприємству здійснювати ефективну господарську діяльність у майбутньому періоді, унаслідок чого воно з'являється банкрутом юридично;

- технічне банкрутство: цей термін характеризує стан неплатоспроможності підприємства, викликаний істотним простроченням його дебіторської заборгованості. При цьому розмір дебіторської заборгованості перевищує розмір кредиторської заборгованості підприємства, а сума його активів значно перевищує обсяг його фінансових зобов'язань. Технічне банкрутство при ефективному антикризовому управлінні підприємством, включаючи його санування, звичайно не призводить до юридичного його банкрутства;

- навмисне банкрутство: воно характеризує навмисне створення (чи збільшення) керівником чи власником підприємства його неплатоспроможності; нанесення ними економічного збитку підприємству в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб; свідомо некомпетентне фінансове управління. Виявлені факти навмисного банкрутства переслідуються в кримінальному порядку;

- фіктивне банкрутство: воно характеризує свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання від них відстрочки (розстрочки) виконання своїх кредитних зобов'язань чи знижки із суми кредитної заборгованості. Такі дії також переслідуються в кримінальному порядку [21].

Але банкрутство не виникає просто так. Існують певні причини виникнення банкрутства на підприємств [24].

1.2 Причини виникнення банкрутства підприємства

Причини, що призводять до банкрутства підприємств можуть бути досить різними. В цілому їх можна поділити на дві групи: зовнішні, які

практично дуже важко (іноді неможливо) врахувати; внутрішні, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Зовнішні фактори можуть бути міжнародними та національними. Міжнародні фактори формуються під впливом динаміки загальноекономічних показників розвитку провідних країн, стану світової фінансової системи, стабільності міжнародної торгівлі, митної політики, рівня міжнародної конкуренції, руху міжнародного капіталу та інше [32].

До зовнішніх причин виникнення банкрутства можна віднести:

- різке скорочення попиту на продукцію та падіння цін на неї;
- підвищення цін на сировину, матеріали, енергоресурси;
- політична та соціально-економічна ситуація в державі;
- природна стихія тощо.

Внутрішні причини виникнення банкрутства залежать від керівництва та спеціалістів підприємства[34]. До них відносяться:

- недоліки у виробничо-технічній та економічній політиці;
- несвоєчасна і неадекватна реакція на зміни в ринковому середовищі;
- нераціональна організаційна структура;
- помилки у виборі лінії та стратегії розвитку тощо.

Таким чином, основні причини банкрутства підприємства можна відобразити в наступній схемі (рис. 1.2).

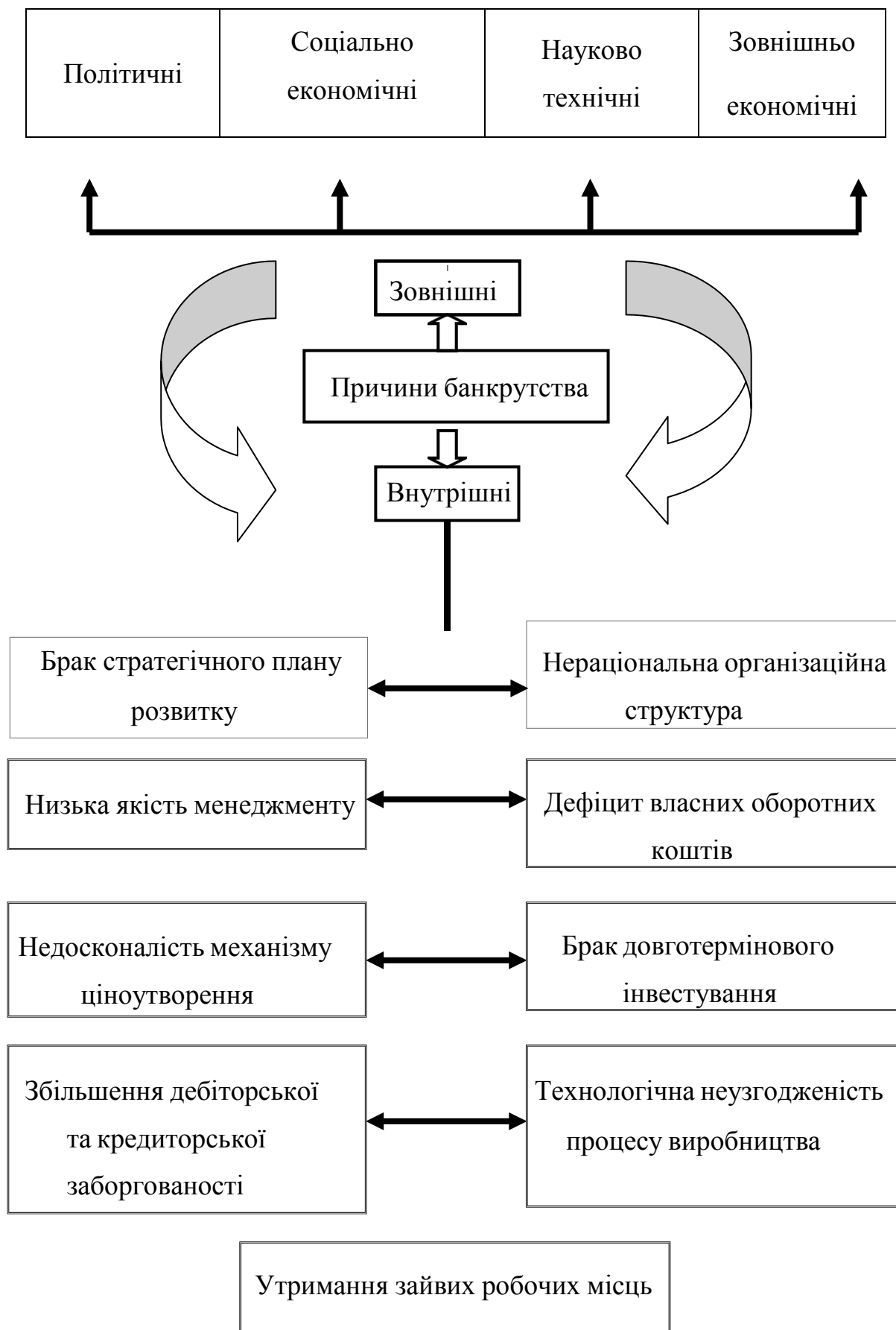

Рис. 1.2 Основні причини банкрутства підприємства

Слід зазначити, що, якщо зовнішні причини банкрутства для підприємства передбачити майже неможливо, необхідно приділяти велику увагу внутрішнім факторам, а саме проводити діагностику ризику банкрутства. Створення передумов кризового стану починається в момент виникнення кумулятивного зростання величини відхилення тих чи інших показників, які характеризують стан зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства, від тенденцій динаміки цих показників.

Також існують і цілком конкретні передумови настання тотальної заборгованості та повної неплатоспроможності суб'єкта господарювання[38].

Як відомо, підвищення процентних ставок і цін зумовлює подорожчання сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, яке

випереджає підвищення цін на готову продукцію, збільшує за інших однакових умов кредиторську заборгованість суб'єкта господарювання. Усе це потребує додаткових кредитних коштів і, як наслідок, призводить до негативних змін у структурі зобов'язань суб'єкта господарювання через підвищення середньої вартості його пасивів.

У дальшому спостерігаються кризові явища як більш явні ознаки банкрутства, які зумовлено різкими змінами структури балансу підприємства, а саме:

- труднощі з готівкою та різке зменшення грошових коштів на рахунках;
- збільшення дебіторської заборгованості (різке зниження її теж може бути негативним явищем, бо свідчитиме про труднощі зі збутом, зростання запасів готової продукції);
- збільшення кредиторської заборгованості;
- зниження обсягів реалізації продукції [20].

Банкрутство може виникнути на кожному з етапів життєвого циклу конкурентної переваги фірми [2]. Існує ряд основних факторів, що зумовлюють банкрутство суб'єкта господарювання.

Першим детермінантом є тенденції використання факторів виробництва. На даній стадії існують такі причини, під впливом яких підприємство може стикнутися з ознаками банкрутства:

- неправильне визначення місії компанії та її виробничого профілю;
- низькі підприємницькі здібності власника компанії;
- низький рівень кваліфікації управлінського персоналу;
- неадекватний маркетинг компанії;
- велика частка позикових коштів у структурі капіталу;
- низька кваліфікація виробничого персоналу підприємства; тощо.

Наступним етапом життєвого циклу конкурентних переваг компанії є прискорення зростання. Даний етап характеризується тим, що підприємство має досить сталий попит на свою продукцію, сильну маркетингову стратегію,

достатньо високу кваліфікацію персоналу підприємства, що сприяє активізації виробничо-господарської діяльності підприємства. В такій ситуації небезпечним для підприємства може стати тільки велика частка позикових коштів у загальній величині його капіталу. Фірма може своєчасно не забезпечити виплат своїм кредиторам і збанкрутувати[4].

На етапі уповільнення зростання суб'єкта господарювання загрозу його банкрутству створюють: неефективне використання оборотного капіталу, неадекватний маркетинг, втрата гнучкості системи управління впливає на всі види діяльності: скорочуються обсяги виробництва продукції, збільшуються витрати підприємства на одиницю продукції, зменшується дохід та прибуток.

На стадії інтенсивного зростання суб'єкта господарювання до банкрутства може призвести тільки один фактор – різке зниження сукупного попиту. Інші фактори не мають вирішального значення, оскільки на цій стадії підприємство завжди має можливість розробити запобіжні заходи та впровадити їх у свою діяльність.

Важливим наступним детермінантом являється рівень сформованої галузевої конкуренції. Збільшення конкурентних переваг може бути каталізатором банкрутства суб'єкта господарювання на будь-якому етапі життєвого циклу конкурентних переваг компанії [7]. Відставання підприємства погіршує його конкурентні позиції на ринку і також може призвести до банкрутства.

Варто підкреслити, що проведення діагностики ризику банкрутства підприємства має велике значення щодо уникнення можливості його банкрутства. Діагностика ризику банкрутства суб'єкта господарювання проводиться за певною методикою. При діагностиці також доцільно проаналізувати показники фінансового стану підприємства[2]. Для проведення діагностики ризику банкрутства підприємства необхідно мати нормативно-правове і інформаційне забезпечення.

1.3 Методичні основи оцінки банкрутства підприємства

Для успішної діяльності та передбачення майбутнього розвитку підприємства важливим є визначення методичних основ проведення діагностики ризику банкрутства. В Україні, де протягом багатьох десятиріч панувала командно-адміністративна система господарювання, що виключала офіційне визнання банкрутства як економічного явища, нема загальновизнаної вітчизняної методики визначення ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим, вітчизняним підприємствам доводиться користуватися зарубіжними методичними підходами, в основу яких покладено факторні моделі прогнозування банкрутства підприємств та організацій[6]. Інформаційною базою для проведення діагностики ризику банкрутства є:

- баланс (форма № 1);
- звіт про фінансові результати (форма № 2);
- звіт про рух грошових коштів (форма № 3);
- звіт про власний капітал (форма № 4);
- примітки до звітів з показниками та поясненнями, що забезпечують деталізацію та обґрунтованість статей фінансових звітів;
- статистична звітність та оперативні дані.

Найпростішою є двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства (організації) [5]. Вона передбачає обчислення спеціального коефіцієнта Z і має такий формалізований вигляд:

$$Z = -0,3877 - 1,0736k_{\text{зл}} + 0,579q_{\text{пк}}, \quad (1)$$

де $k_{\text{зл}}$ – коефіцієнт загальної ліквідності;

$q_{\text{пк}}$ – частка позикових коштів у загальній величині пасиву балансу.

За двофакторною моделлю ймовірність банкрутства будь-якого суб'єкта господарювання є дуже малою за будь-якого від'ємного значення коефіцієнта Z і великою – за $Z > 1$.

Більш обґрунтованою та більш поширеною є п'ятифакторна модель Альтмана.

Індекс Альтмана «Z» розраховується за формулою:

$$Z = 3,3K_1 + 0,99K_2 + 0,6K_3 + 1,4K_4 + 1,2K_5, \quad (2)$$

де 3,3; 0,99; 0,6; 1,4 і 1,2 – коефіцієнти регресії, що характеризують міру впливу на індекс «Z»;

K_1 – характеризує прибутковість основного та оборотного капіталу; визначається діленням суми балансового прибутку на загальну вартість активів; з певною часткою умовності його можна назвати показником рентабельності виробництва;

K_2 – відображає дохідність суб'єкта господарювання і розраховується як співвідношення чистої виручки від реалізації продукції і загальної вартості активів підприємства (організації);

K_3 – визначає структуру капіталу фірми; обчислюється як відношення власного капіталу (за ринковою вартістю) до позикового капіталу (суми коротко- і довгострокових пасивів);

K_4 – відображає рівень чистої прибутковості виробництва (діяльності); розраховується діленням обсягу реінвестованого прибутку (суми резерву, фондів соціального призначення та цільового фінансування, нерозподіленого прибутку) на загальну вартість активів фірми;

K_5 – характеризує структуру капіталу та визначається як відношення власного оборотного капіталу до загальної вартості активів суб'єкта господарювання.

Для визначення ймовірності банкрутства того чи іншого суб'єкта господарювання розрахунковий індекс «Z» необхідно порівняти з критичним його значенням. Для точнішого визначення ступеня ймовірності банкрутства підприємства (організації) рекомендується користуватися таблицею 1.1

«Можливість банкрутства підприємства (організації) за Е. Альтманом»

Таблиця 1.1

Можливість банкрутства підприємства (організації) за Е. Альтманом

Значення індексу «Z»	Можливість банкрутства
1,8 і нижче	Дуже висока
від 1,81 до 2,6	Висока
від 2,61 до 2,9	Достатньо ймовірна
від 2,91 до 3,0 і вище	Дуже низька

Зрозуміло, що в процесі розподілу підприємств та інших суб'єктів підприємницької діяльності часто виникає потреба врахувати специфіку відповідної галузі (сфери діяльності), а відтак визначити іншу шкалу градації індексів. У вітчизняній практиці господарювання застосування моделі Е. Альтмана зв'язане з певними труднощами.

По-перше, коефіцієнти регресії $K_1 - K_5$ розраховувалися автором за результатами діяльності компаній, що функціонували у зовсім іншому конкурентному ринковому середовищі.

По-друге, у шкалі Альтмана не враховано галузевих особливостей господарювання. По-третє, вітчизняним спеціалістам бракує інформації для розрахунку коефіцієнта K_3 через недорозвинутість ринку цінних паперів.

Тому запропоновані Е. Альтманом методичні принципи визначення ймовірності банкрутства можна використовувати у вітчизняній практиці господарювання за такої умови: коефіцієнти регресії та критичні значення коефіцієнта «Z» треба обов'язково розраховувати для конкретних галузей (сфер діяльності) з використанням оптимальних критеріїв, які відображали б специфічні умови господарювання вітчизняних підприємств (організацій).

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання

банкрутству, необхідно проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємств (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта, розробленого американським вченим У. Бівером.

Коефіцієнт У. Бівера (K_6) розраховується, як відношення різниці між чистим прибутком і нарахованою амортизацією до суми довгострокових і поточних зобов'язань, за формулою:

$$K_6 = \frac{ЧП - А}{ДЗ + ПЗ}, \quad (3)$$

де ЧП – величина чистого прибутку;

А – сума амортизації;

ДЗ – сума довгострокових зобов'язань;

ПЗ – сума поточних зобов'язань.

Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, у якого протягом тривалого часу (1,5-2 роки) коефіцієнт У. Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка направляється на розвиток виробництва. Така тенденція в кінцевому випадку призводить до незадовільної структури балансу, коли підприємство починає працювати в борг і його коефіцієнт забезпечення власними засобами стає меншим 0,1. Слід зазначити, що коефіцієнт У. Бівера, включений до Методичних рекомендацій Міністерства економіки України, є не єдиним показником, який запропонував використовувати в перебігу діагностики американський вчений (табл..1.2).

Таблиця 1.2

Система показників діагностики банкрутства підприємств по У. Біверу

Показник	Значення показників		
	Благополучного підприємства	За 5 років до банкрутства	За 1 рік до банкрутства
Коефіцієнт Бівера	0,4 - 0,45	0,17	-0,15
Рентабельність активів	6 - 8	4	-22
Фінансовий ліверидж	≥ 37	≥ 50	≥ 80
Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом	0,4	$\geq 0,3$	0,06
Коефіцієнт покриття	$\geq 3,2$	≥ 2	≥ 1

Як видно, система показників діагностики банкрутства підприємства по У. Біверу у складі 5-ти фінансових показників (коефіцієнт Бівера, прибутковість активів, фінансовий ліверидж, коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом, коефіцієнт покриття) та критичні значення цих показників, які дозволяють діагностувати благополучне становище, наявність загрози банкрутства за один та п'ять років до банкрутства[29].

Рентабельність активів розраховується за формулою:

$$P_a = \frac{ЧП}{A} \times 100\%, \quad (4)$$

де ЧП – величина чистого прибутку;

A – сума амортизації.

Фінансовий ліверидж розраховується так:

$$\Phi_{л} = \frac{ДЗ + ПЗ}{A}, \quad (5)$$

де ДЗ – сума довгострокових зобов'язань; ПЗ – сума поточних зобов'язань;

A – сума амортизації.

Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом розраховується за формулою:

$$K_{\text{ПА}} = \frac{BK - НК}{A}, \quad (6)$$

де BK – сума власного капіталу;

$НК$ – сума необоротного капіталу;

A – сума амортизації.

Розрахунок коефіцієнту покриття:

$$K_{\text{п}} = \frac{OA}{ПЗ}, \quad (7)$$

де OA – сума оборотних активів підприємства;

$ПЗ$ – сума поточних зобов'язань.

Також для уникнення банкрутства необхідно систематично аналізувати фінансовий стан підприємства, його платоспроможність, ліквідність та фінансову стійкість, оскільки дохідність будь-якого підприємства, величина прибутку багато в чому залежать від його платоспроможності.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою моделей, методів і показників, які відбивають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

За організаційними формами проведення фінансового аналізу виділяють два головні види: внутрішній та зовнішній [1].

Внутрішній аналіз проводять фахівці самого підприємства і ґрунтується на широкій інформаційній базі, включаючи й оперативні дані.

Зовнішній аналіз здійснюється сторонніми щодо підприємства особами, котрі не мають доступу до його внутрішньої інформаційної бази.

Основний зміст зовнішнього фінансового аналізу в основному складається з аналізу:

- показників прибутку;
- показників рентабельності;
- фінансового стану, ринкової стійкості, ліквідності балансу, платоспроможності підприємства;
- ефективності використання позичкового капіталу;
- економічної діагностики фінансового стану підприємства і рейтингової оцінки емітентів.

Традиційно оцінка фінансового стану підприємства здійснюється за такими основними напрямками[35]:

- характеристика майнового стану підприємства;
- характеристика джерел формування фінансових ресурсів;
- оцінка фінансової сталості;
- оцінка ліквідності балансу
- аналіз і оцінка показників прибутку і рентабельності.

Оцінка ймовірності банкрутства проводиться за даними експрес-діагностики фінансового стану.

За незадовільної структури балансу для перевірки реальної можливості відновлення платоспроможності підприємства розраховують коефіцієнт відновлення платоспроможності строком на 6 місяців за такою формулою:

$$K_{\text{відн}} = \frac{K_{\text{нк}} + \frac{6}{T} (K_{\text{нк}} - K_{\text{пт}})}{K_{\text{нпр}}}, \quad (8)$$

де $K_{\text{нк}}$, $K_{\text{пт}}$ – значення коефіцієнта покриття на початок і кінець звітного періоду;

$K_{\text{пнр}}$ – нормативне значення коефіцієнта покриття;

6 – період відновлення платоспроможності в місяцях;

T – звітний період у місяцях.

Якщо коефіцієнт відновлення менший за 1, то це свідчить про те, що підприємство в найближчі 6 місяців не має реальної можливості відновити платоспроможність.

Якщо значення коефіцієнта відновлення є більшим за 1, то це означає наявність у підприємства реальної можливості відновити свою платоспроможність протягом 6 місяців і що можна відкласти рішення про визнання структури балансу незадовільною.

Основними групами коефіцієнтів для характеристики фінансового стану підприємства є коефіцієнти ліквідності, коефіцієнти управління активами, коефіцієнти управління кредитами, коефіцієнти прибутковості та відносні показники ринкової вартості[33].

Коефіцієнти ліквідності визначають співвідношення між поточними (оборотними) активами підприємства та їй поточними зобов'язаннями. Найширше використовують поточний коефіцієнт ліквідності та миттєвий коефіцієнт ліквідності.

Поточний коефіцієнт ліквідності розраховується за такою формулою:

$$K_{\text{пл}} = \frac{A_n}{\Pi_n}, \quad (9)$$

де A_n – величина оборотного капіталу (поточні активи), тис. грн.;

Π_n – короткотермінові боргові зобов'язання (поточні пасиви), тис. грн.

Миттєвий коефіцієнт ліквідності визначається так:

$$K_{\text{мл}} = \frac{A_n - \text{ТМЗ}}{\Pi_n}, \quad (10)$$

де $A_{\text{п}}$ – величина оборотного капіталу (поточні активи), тис. грн.;

ТМЗ – товарно-матеріальні запаси, тис. грн.;

$\text{П}_{\text{п}}$ – короткотермінові боргові зобов'язання (поточні пасиви), тис. грн..

Коефіцієнти управління активами дають відповідь на питання про рівень достатності активів підприємства щодо поточних або запланованих обсягів продажів підприємства. Найважливішими є чотири показники: середній період покриття дебіторської заборгованості; коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів; коефіцієнт оборотності основних активів; коефіцієнт оборотності активів.

Середній період покриття дебіторської заборгованості розраховується за формулою, днів:

$$T_{\text{пдз}} = \frac{ДЗ}{Q_{\text{рп}} / 360}, \quad (11)$$

де $ДЗ$ – сума дебіторської заборгованості (суми доплати), тис. грн.;

$Q_{\text{рп}}$ – обсяг річних продажів, тис. грн.;

$Q_{\text{рп}}/360$ – середня величина збуту на день, тис. грн./день.

Коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів розраховується так:

$$K_{\text{обТМЗ}} = \frac{C_{\text{вир}}}{\text{ТМЗ}_{\text{сер}}}, \quad (12)$$

де $C_{\text{вир}}$ – виробнича собівартість реалізованої продукції, тис. грн.;

$\text{ТМЗ}_{\text{сер}}$ – вартість товарно-матеріальних запасів у середньому на рік, тис. грн..

Коефіцієнт обіговості необоротних активів визначається за формулою:

$$K_{\text{об.н.а}} = \frac{Q_{\text{рп}}}{НА}, \quad (13)$$

де $Q_{\text{рп}}$ – обсяг річних продажів, тис. грн.;

НА – вартість необоротних активів (середньорічна), тис. грн..

Коефіцієнт оборотності активів розраховується так:

$$K_{\text{об.а}} = \frac{Q_{\text{рп}}}{A_{\text{заг}}}, \quad (14)$$

де $Q_{\text{рп}}$ – обсяг річних продажів, тис. грн.;

$A_{\text{заг}}$ – загальна сума активів, тис. грн..

Розрахунок коефіцієнтів управління кредитами дає змогу визначити наскільки підприємство може виконувати свої зобов'язання та сплачувати процентні ставки. Найчастіше використовують такі коефіцієнти управління кредитами: коефіцієнт заборгованості; коефіцієнт покриття відсоткових платежів за доходами; коефіцієнт покриття постійних затрат[13].

Коефіцієнт заборгованості визначається за формулою:

$$K_3 = \frac{З_{\text{заг}}}{M_{\text{заг}}}, \quad (15)$$

де $З_{\text{заг}}$ – загальна сума заборгованості (довго- та короткотермінової), тис. грн.;

$M_{\text{заг}}$ – загальна сума майна (сума активів балансу), тис. грн..

Коефіцієнти прибутковості показують здатність менеджерів успішно управляти підприємством і отримувати прибуток, тобто забезпечують оцінку ефективності функціонування підприємства з погляду здійснюваної ним виробничої діяльності. Найпоширеніші такі коефіцієнти прибутковості:

коефіцієнт прибутковості продажів, основний коефіцієнт доходності, коефіцієнт прибутковості активів, коефіцієнт прибутковості власного капіталу.

Коефіцієнт прибутковості продажів розраховується за формулою:

$$K_{\text{пр.п}} = \frac{\text{ЧП}}{Q}, \quad (16)$$

де ЧП – величина чистого прибутку, тис. грн.;

Q – обсяг продажів, тис. грн..

Основний коефіцієнт доходності визначається так, (%):

$$K_{\text{д}} = \frac{\Pi_{\text{до_вир.п}}}{A_{\text{заг}}} \cdot 100\%, \quad (17)$$

де $\Pi_{\text{до_вир.п}}$ – величина прибутку до вирахування податків, тис. грн.;

$A_{\text{заг}}$ – загальна вартість активів (середньорічна), тис. грн..

Коефіцієнт прибутковості активів розраховується за формулою:

$$K_{\text{па}} = \frac{\text{ЧП}}{A_{\text{заг}}}, \quad (18)$$

де ЧП – величина чистого прибутку, тис. грн.;

$A_{\text{заг}}$ – загальна вартість активів (середньорічна), тис. грн..

Коефіцієнт прибутковості власного капіталу визначається так:

$$K_{\text{пвк}} = \frac{\text{ЧП}}{ВК}, \quad (19)$$

де ЧП – величина чистого прибутку, тис. грн.;

ВК – величина власного (акціонерного) капіталу, тис. грн..

Оцінювати фінансовий стан підприємства і можливість його банкрутства можна також через показники фінансової стійкості. При цьому принципове значення має те, які саме абсолютні показники відображають стійкість фінансового стану.

Найбільш загальним показником фінансової стійкості є надлишок або недостатність джерел засобів для формування запасів і витрат, тобто різниця між величиною запасів і величиною витрат.

Для характеристики джерел формування запасів і витрат використовуються кілька показників:

- наявність власних оборотних засобів ($O_{об}$);
- наявність власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат ($З_{зп}$);
- загальна величина основних джерел формування запасів і витрат ($ЗАГ_{зп}$).

Цим показникам наявності джерел формування запасів і витрат відповідають три показники рівня забезпечення запасами і рівня витрат:

- надлишки (+), або недостатність (-) власних оборотних засобів ($\pm O_{об}$);
- надлишки (+), або недостатність (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат ($\pm З_{зп}$);
- надлишки (+), або недостатність (-) основних джерел формування запасів і витрат ($\pm ЗАГ_{зп}$).

Надлишки (+), або недостатність (-) власних оборотних засобів розраховуються за формулою, тис. грн.:

$$\pm O_{об} = O_{об} - З_{заг}, \quad (20)$$

де $З_{заг}$ – загальна величина запасів, тис. грн.;

$O_{об}$ – наявність власних оборотних засобів, яка розраховується, тис. грн.:

$$OЗ_н = BЗ - OЗ , \quad (21)$$

де BЗ – джерела власних засобів, тис. грн.;

OЗ – основні засоби, тис. грн..

Розрахунок надлишків (+), або недостатності (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат, тис. грн.:

$$\pm Z_{зп} = Z_{зп} - Z_{заг} , \quad (22)$$

де $Z_{заг}$ – загальна величина запасів, тис. грн.;

$Z_{зп}$ – наявність власних засобів і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат, що розраховується за формулою, тис. грн.:

$$Z_{зп} = O_{об} + ДК , \quad (23)$$

де $O_{об}$ – наявність власних оборотних засобів, тис. грн.;

ДК – довгострокові кредити і позичкові засоби, тис. грн..

Розрахунок надлишків (+), або недостатності (-) основних джерел формування запасів і витрат, тис. грн.:

$$\pm \Delta Z_{зп} = \Phi Z_{заг} - Z_{заг} , \quad (24)$$

де $Z_{заг}$ – загальна величина запасів, тис. грн.;

$\Phi Z_{заг}$ – загальна величина основних джерел формування запасів, що розраховується за формулою, тис. грн.:

$$\Phi Z_{заг} = Z_{зп} + ДК , \quad (25)$$

де $Z_{зп}$ – наявність власних засобів і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат, тис. грн.;

ДК – довгострокові кредити і позичкові засоби, тис. грн..

Розрахунки цих трьох показників дають змогу класифікувати фінансові ситуації за рівнем їхньої стійкості[13].

Для визначення фінансової стійкості використовується тривимірний показник, характеристика якого наведена в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Визначення фінансової стійкості підприємства

Показник \ Стькість	Абсолютна стійкість	Нормальна а стійкість	Нестійке фінансове становище	Кризовий фінансовий стан
Надлишки (+), або недостатність (-) власних оборотних засобів	$O_{об} \geq 0$	$O_{об} < 0$	$O_{об} < 0$	$O_{об} < 0$
Надлишки (+), або недостатність (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	$З_{зп} \geq 0$	$З_{зп} \geq 0$	$З_{зп} < 0$	$З_{зп} < 0$
Надлишки (+), або недостатність (-) основних джерел формування запасів і витрат	$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} \geq 0$	$ЗАГ_{зп} < 0$
Значення тривимірного показника	(1, 1, 1)	(0, 1, 1)	(0, 0, 1)	(0, 0, 0)

Як видно з таблиці 1.3, тривимірний показник визначає:

- абсолютну стійкість фінансового стану;
- нормальну стійкість;
- нестійке фінансове становище, пов'язане з порушенням платоспроможності, проте, ще існує можливість установлення рівноваги;
- кризовий фінансовий стан, за якого підприємство перебуває на межі банкрутства, коли грошові засоби, короткострокові фінансові вкладення і дебіторська заборгованість підприємства не покривають навіть його кредиторської заборгованості.

Таким чином, в результаті дослідження теоретичних основ банкрутства суб'єкта господарювання, можна зробити наступні висновки:

- банкрутство підприємства – це кризовий фінансовий стан підприємства, його неплатоспроможність;
- існує чотири види банкрутства підприємства - реальне, технічне, навмисне та фіктивне;
- серед причин виникнення банкрутства виділяють зовнішні причини (різке скорочення попиту на продукцію та падіння цін на неї; підвищення цін на сировину, матеріали, енергоресурси; політична та соціально-економічна ситуація в державі; природна стихія тощо) та внутрішні причини виникнення банкрутства (недоліки у виробничо-технічній та економічній політиці; несвоєчасна і неадекватна реакція на зміни в ринковому середовищі; нераціональна організаційна структура; помилки у виборі лінії та стратегії розвитку тощо);
- проведення діагностики ризику банкрутства здійснюється за допомогою методик, серед яких двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства, п'ятифакторна модель Альтмана, система показників діагностики банкрутства підприємств по У. Біверу, а також систематичний аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості.

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ТА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ТДВ «БРИГ»

2.1 Загальна характеристика підприємства

Одним з вагомих підприємств промислового сектору економіки Миколаївської області являється товариство з додатковою відповідальністю "Бриг". Його історія створення починається ще з 1969 року, коли Наказом Міністра суднобудівельної промисловості СРСР для обслуговування південної групи суднобудівельних заводів було організоване технологічне бюро з назвою ЦКБ "Компресор". Надалі організація носила різні імена: ТФ ПТО "Компресор", ТФ ЛПО "Компресор", СКТБ "Бриг". Підприємство підпорядковувалося Міністерству суднобудівної промисловості СРСР і протягом наступних двадцяти років спеціалізувалося на автоматизації і механізації технологічних процесів, створенню нових і ресурсозберігаючих технологій для підприємств суднобудівельної промисловості.

Створене на базі бюро дослідне виробництво дозволяло проводити експериментальні дослідження нових технічних рішень і самостійно виготовляти спеціальне устаткування.

Накопичений у суднобудуванні досвід, високий потенціал кваліфікованих фахівців, добре оснащена виробнича база дозволили СКТБ "Бриг" у 1991 році успішно перенести сферу своєї діяльності на новий напрямок - виготовлення продукції цивільного призначення — устаткування для переробки сільгосппродукції. У їхньому числі:

- автоматизоване спеціальне технологічне устаткування для механічної обробки;
- робототехніка - пневматичні циклові маніпулятори вантажо-підйомністю 0,5; 1,0; 5,0; 10,0 кг серії "Бриг";

- завантажувально-орієнтувальні і транспортні пристрої для автоматичних ліній (вібробункери, транспортери, координатні столи);
- механізація й автоматизація процесів зборки і зварювання;
- устаткування і технологія для хіміко-термічної обробки виробів.

Маркетингова політика керування своєю діяльністю, вивчення потреб суспільства, врахування політичної й економічної ситуації дозволили "Бригу" затвердитися в обраному напрямку.

Починаючи з 1992 року підприємство, на етапі конверсії, почало працювати в напрямку конструювання та виготовлення обладнання для переробки сільгосппродуктів середньої потужності, вбачаючи покупцями його колгоспи, фермерські господарства та інших підприємців. Це були комплекти обладнання для ковбасних цехів та обладнання для виготовлення крупи гречаної звичайної. Крім ВАТ "Бриг" в той час таке обладнання виготовляли близько 10 підприємств. Впевнено почуватися на ринку за умов такої конкуренції можливо тільки при вищій якості продукції ніж у конкурентів, привабливих цінах та постійному підвищенні функціональних можливостей обладнання. Таку мету підприємство поставило перед собою в 1993 році, в рік зміни форми власності на підприємстві - воно було акціоноване колективом своїх працівників, і, починаючи з цього року воно носить назву ТДВ "Бриг" .

Зусилля підприємства щодо досягнення поставленої мети спрямовані на створення досконалого обладнання для виготовлення всіх видів круп. В даний час підприємство є свого роду монополістом на Україні з випуску технологічного обладнання для виробництва круп широкої номенклатури. Підприємством випускаються декілька видів устаткування:

- крупоцехів для гречки і проса продуктивністю 700 кг крупи за зміну;
- крупоцехів для виробництва різних круп із зернових культур (пшениці, ячменя, гороху, кукурудзи, тощо) продуктивністю від 350 до 800 кг/годину;
- основне технологічне устаткування крупозаводів продуктивністю до

20 т/добу;

Окремі технологічні одиниці устаткування зі складу крупоцехів агрегуються з відповідним устаткуванням інших заводів-виробників і реалізуються ТДВ "Бриг" як самостійні вироби. Це пневматичні пересувні перевантажувачі для зерна, вібропневмостоли, луцильники для вівса, теплогенератори, передпосівні протруювачі насіння, теплогенератори на біомасі, зерносушарки, інше.

Уся серійна продукція підприємства сертифікована Держстандартом України і Росії. ВАТ "Бриг" активно розширює ринок збуту своєї продукції. За останні двадцять років підприємство взяло участь майже в 160 національних і міжнародних виставках як в Україні, так і в інших країнах. Колектив постійно працює над створенням нового обладнання, технічним удосконалюванням продукції, що випускається, розширенням ринку збуту, його географії. Незважаючи на стійку конкурентну позицію підприємства необхідно постійно підтримувати його конкурентні переваги, підвищувати ефективність виробничо – господарської діяльності підприємства.

2.2 Аналіз фінансово-економічного стану підприємства

Фінансово-економічний стан підприємства характеризується ступенем його прибутковості та оборотності капіталу, фінансової стійкості та динаміки структури джерел фінансування, здатності розраховуватися за борговими зобов'язаннями.

Правильна оцінка фінансових результатів діяльності та фінансово-економічного стану підприємства за сучасних умов господарювання потрібна як для його керівництва і власників, так і для інвесторів, партнерів, кредиторів, державних органів.

Для оцінки фінансово-економічного стану підприємства використовувалась відповідна інформаційна база – балансова і фінансова звітність.

Основними групами коефіцієнтів для характеристики фінансового стану підприємства є коефіцієнти ліквідності, коефіцієнти управління активами, коефіцієнти управління кредитами, коефіцієнти прибутковості та відносні показники ринкової вартості.

Найширше використовують поточний коефіцієнт ліквідності та миттєвий коефіцієнт ліквідності. Аналізуючи дані розрахунків, можна зробити висновок про те, що значення показників поточного коефіцієнта ліквідності знизилися у 2020 році, але залишилися на такому рівні і в 2021 році. Це свідчить про те, що поточні зобов'язання ТДВ "Бриг" збільшилися. Оскільки, коефіцієнти ліквідності визначають співвідношення між поточними (оборотними) активами підприємства та його поточними зобов'язаннями, можна зробити висновок про те, що підприємство є високоліквідним. Тобто, активи ТДВ "Бриг" в 3 рази перевищують його зобов'язання. Ступінь ризику невиконання підприємством своїх короткотермінових зобов'язань є незначним. Миттєвий коефіцієнт ліквідності показує, що в 2020 році знизилось, але залишилось сталим на 2021 рік. Зменшення показника означає, що зросли зобов'язання ТДВ "Бриг". Але, підприємство спроможне розрахуватися зі своїми зобов'язаннями власними силами, адже його активи дорівнюють зобов'язанням. Результати проведених вище розрахунків показників ліквідності наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка показників ліквідності ТДВ "Бриг"

Показник	Значення показника за період, рік			Відхилення	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
Поточний коефіцієнт ліквідності	4,4	3,2	3,2	-1,2	-
Миттєвий коефіцієнт ліквідності	1,6	1,1	1,1	-0,5	-

Як видно, показники ліквідності зменшилися і потім залишилися сталими. Це свідчить про те, що поточні зобов'язання ТДВ "Бриг" збільшилися і збільшився ступінь ризику невиконання підприємством своїх короткотермінових зобов'язань.

Наступною основною групою коефіцієнтів для характеристики фінансового стану підприємства є коефіцієнти управління активами. Найважливішими є чотири показники коефіцієнтів управління активами: середній період покриття дебіторської заборгованості; коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів; коефіцієнт оборотності основних активів; коефіцієнт оборотності активів. Як видно, показники середнього періоду покриття дебіторської заборгованості з кожним роком збільшуються. Це свідчить про те, що дебітори ТДВ "Бриг" з кожним роком розраховуються через довший період часу. Середній період покриття дебіторської заборгованості визначає середній період часу, протягом якого підприємство повинно чекати отримання готівки після укладення угоди, тому можна зробити висновок про те, що клієнти підприємства сплачують свої борги протягом 10-19 днів.

Наступний показник групи коефіцієнтів управління активами – коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів. На ТДВ "Бриг" коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів на 2019 рік становить 0,5, а на 2020-2021 роки – 0,8. Це означає, що кожне найменування товарно-матеріальних запасів підприємства було повністю продано, а потім поновлено, тобто обернулося 0,5-0,8 разів на рік.

Розрахунок коефіцієнту обіговості необоротних активів за 2019-2021 роки показав, що значення показника не змінюється. Коефіцієнт обіговості необоротних активів відображає ефективність використання землі, будівель, обладнання порівняно з обсягом продажів за рік, тому можна зробити висновок про те, що вони не ефективно використовуються порівняно з обсягом продажів. Вони мають дуже низькі показники.

Останній показник в групі коефіцієнтів управління активами – коефіцієнт оборотності активів, який на ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки показав, що значення коефіцієнту майже не змінюється. З розрахунків видно, що цей показник має дуже низьке значення, що свідчить про неефективне використання усіх активів – як необоротних, так і оборотних.

На основі розрахунків групи коефіцієнтів управління активами, складено таблицю 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка коефіцієнтів управління активами ТДВ "Бриг"

Показник	Значення показника за період, рік			Відхилення	
	2014	2015	2016	2015/2014	2016/2015
Середній період покриття дебіторської заборгованості	10,6	13,6	18,5	+3,0	+4,9
Коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів	0,5	0,8	0,8	+0,3	-
Коефіцієнт обіговості необоротних активів	0,01	0,01	0,01	-	-
Коефіцієнт оборотності активів	0,005	0,004	0,004	0,001	-

Аналізуючи дані таблиці 2.2, можна сказати про те, що, окрім показника середнього періоду покриття дебіторської заборгованості, значних змін не відбулось. Як видно з таблиці, всі показники мають незадовільні і дуже низькі значення.

Наступною основною групою коефіцієнтів для характеристики фінансового стану підприємства є коефіцієнти управління кредитами. Розрахунок коефіцієнтів управління кредитами дає змогу визначити наскільки підприємство може виконувати свої зобов'язання та сплачувати процентні ставки. Найчастіше використовують коефіцієнт заборгованості.

Розрахунок коефіцієнта заборгованості ТДВ "Бриг" за досліджуваний період майже не змінилось. Значення коефіцієнта заборгованості достатньо невелике – 10-20%. З одного боку, це бажане для кредиторів, тому що зменшується їх ризик інвестування, оскільки зменшуються збитки кредиторів у разі ліквідації підприємства. З іншого боку, для власників підприємства збільшення коефіцієнта вважається сприятливим, тому що вони можуть намагатися використати залучення додаткових кредитів для збільшення надходжень.

Наступною основною групою коефіцієнтів для характеристики фінансового стану підприємства є коефіцієнти прибутковості, які показують здатність менеджерів успішно управляти підприємством і отримувати прибуток, тобто забезпечують оцінку ефективності функціонування підприємства з погляду здійснюваної ним виробничої діяльності. Найпоширеніші такі коефіцієнти прибутковості: коефіцієнт прибутковості продажів, основний коефіцієнт доходності, коефіцієнт прибутковості активів, коефіцієнт прибутковості власного капіталу.

Основний коефіцієнт доходності показує спроможність активів підприємства давати дохід без урахування впливу на суму податків та величини поточного капіталу, тому можна зробити висновок про те, що активи ТДВ "Бриг" спроможні давати поточний дохід, але, незважаючи на зростаючу динаміку, значення показника є низьким.

Значення коефіцієнта прибутковості активів дуже низьке. Низький рівень цього показника залежить від двох факторів: невисокого показника основного коефіцієнта доходності та вищого, ніж середнє значення, показника використання позичкових коштів.

Прибутковість власного капіталу – один із найважливіших показників успішності роботи підприємства. На ТДВ "Бриг" цей показник має дуже низькі значення, що означає неефективність використання власного капіталу, а також це свідчить про отримання підприємством меншого прибутку при незмінності решти показників.

Результати проведених вище розрахунків групи коефіцієнтів прибутковості наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка коефіцієнтів прибутковості ТДВ "Бриг"

Показник	Значення показника за період, рік			Відхилення	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
Коефіцієнт прибутковості продажів	8,3	4,2	3,2	-4,1	-1,0
Основний коефіцієнт доходності	39,9%	50,2%	56,9%	+10,3%	+6,7%
Коефіцієнт прибутковості активів	0,04	0,02	0,01	-0,02	-0,01
Коефіцієнт прибутковості власного капіталу	0,04	0,02	0,02	-0,02	-

Аналізуючи дані таблиці 2.3 можна сказати про те, що значні зміни відбулися у коефіцієнта прибутковості продажів та в основному коефіцієнті доходності. Коефіцієнт прибутковості продажів значно знизився за 2019-2021 роки, в той час, коли основний коефіцієнт доходності значно збільшився за цей період. Це свідчить про те, що, з одного боку, собівартість продукції продукції зростає, з іншого боку, активи підприємства спроможні давати поточний дохід. Але, незважаючи на зростаючу динаміку основного коефіцієнту доходності, слід підкреслити, що всі показники групи коефіцієнтів прибутковості мають незадовільні значення.

Результати проведеної оцінки фінансово-економічного стану ТДВ "Бриг" відображено у таблиці 2.4 та таблиці 2.5.

Таблиця 2.4

Результати оцінки фінансово-економічного стану підприємства

Показник фінансового стану	Значення показника		Зміна за період
	За 2020 рік	За 2021 рік	
Поточний коефіцієнт ліквідності	4,4	3,2	-1,2
Миттєвий коефіцієнт ліквідності	1,6	1,1	-0,5
Середній період покриття дебіторської заборгованості	10,6 днів	13,6 днів	+3 дня
Коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів	0,5	0,8	+0,3
Коефіцієнт обіговості необоротних активів	0,01	0,01	-
Коефіцієнт оборотності активів	0,005	0,004	-0,001
Коефіцієнт заборгованості	0,1	0,2	+0,1
Коефіцієнт прибутковості продажів	8,3	4,2	-4,1
Основний коефіцієнт доходності	39,9%	50,2%	+10,3%
Коефіцієнт прибутковості активів	0,04	0,02	-0,02
Коефіцієнт прибутковості власного капіталу	0,04	0,02	-0,02

Аналізуючи дані таблиці 2.4, можна сказати про те, що значні зміни відбулися з коефіцієнтом прибутковості та основним коефіцієнтом доходності. Перший показник знизився майже в двічі, другий – зріс на 10%. Це свідчить про те, собівартість продукції ТДВ "Бриг" збільшилася, зменшивши при цьому чистий прибуток, але активи підприємства спроможні давати дохід без урахування впливу на суму податків та показників, слід підкреслити незадовільні значення таких важливих активів, коефіцієнт прибутковості продажів, коефіцієнт прибутковості активів та коефіцієнт прибутковості власного капіталу.

Таблиця 2.5

Результати оцінки фінансово-економічного стану ТДВ "Бриг"

Показник фінансового стану	Значення показника		Зміна за період
	2020 р	2021р	
Поточний коефіцієнт ліквідності	3,2	3,2	-
Миттєвий коефіцієнт ліквідності	1,1	1,1	-
Середній період покриття дебіторської заборгованості	13,6 днів	18,5 днів	+4,9
Коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів	0,8	0,8	-
Коефіцієнт обіговості необоротних активів	0,01	0,01	-
Коефіцієнт оборотності активів	0,004	0,004	-
Коефіцієнт заборгованості	0,2	0,2	-
Коефіцієнт прибутковості продажів	4,2	3,2	-1,0
Основний коефіцієнт доходності	50,2%	56,9%	+6,7
Коефіцієнт прибутковості активів	0,02	0,01	-0,01
Коефіцієнт прибутковості власного капіталу	0,02	0,02	-

Аналізуючи дані таблиці 2.5, можна виділити середній період покриття дебіторської заборгованості та основний коефіцієнт доходності. Обидва показники зросли, але для першого це зростання не сприятливе, для другого, навпаки, – позитивне. При позитивних значеннях окремих показників, слід підкреслити незадовільні значення таких важливих показників, як коефіцієнти ліквідності, коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт прибутковості продажів та коефіцієнт прибутковості власного капіталу.

Таким чином, аналіз фінансово-економічного стану ТДВ "Бриг" за досліджуваний період при позитивному значенні середнього періоду покриття дебіторської заборгованості та при незадовільних значеннях всіх інших показників оцінки, свідчить про складний фінансовий стан, що вимагає подальшої діагностики можливості банкрутства підприємства.

2.3 Аналітична діагностика можливого банкрутства підприємства

Для успішного господарювання на ринкових засадах суттєво важливим є можливість оцінки ймовірності банкрутства суб'єктів підприємницької та іншої діяльності. В Україні, де протягом багатьох десятиріч панувала позаринкова система господарювання, що виключала офіційне визнання банкрутства як економічного явища, нема загальновизнаної вітчизняної методики визначення ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання, тому пропонуються зарубіжні.

Найпростішою є двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства, методичні підходи якої розглянуті в I розділі. Для розрахунку двофакторної моделі необхідно мати значення поточного коефіцієнта ліквідності та частки позикових коштів у загальній величині пасиву балансу.

Розрахунок частки позикових коштів у загальній величині п відповідно 0,1; 0,19; 0,2. Маючи значення поточного коефіцієнта ліквідності та частки позикових коштів у загальній величині пасиву балансу, можна розрахувати двофакторну модель оцінки ймовірності банкрутства ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки:

$$Z_{2019} = -0,3877 - 1,0736 \cdot 4,4 + 0,579 \cdot 0,1 = -5,05;$$

$$Z_{2020} = -0,3877 - 1,0736 \cdot 3,2 + 0,579 \cdot 0,19 = -3,7;$$

$$Z_{2021} = -0,3877 - 1,0736 \cdot 3,2 + 0,579 \cdot 0,2 = -3,7.$$

За двофакторною моделлю ймовірність банкрутства будь-якого суб'єкта господарювання є дуже малою за будь-якого від'ємного значення коефіцієнта Z . Тобто можна зробити висновок про те, що ймовірність банкрутства ТДВ "Бриг" за двофакторною моделлю дуже низька.

Найбільш поширеним методом оцінки ймовірності банкрутства підприємства є запропонована американським економістом Е. Альтманом Z -модель на основі п'яти факторів.

Для розрахунку п'ятифакторної моделі Альтмана необхідно мати розрахунки таких показників, як частка оборотних засобів у активах; рентабельність активів, обчислена за нерозподіленим прибутком; рентабельність активів, обчислена за прибутком від реалізації продукції; коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу; віддача всіх активів.

Частка оборотних засобів у активах ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки становить: 0,55; 0,59; 0,62.

Наступним етапом є розрахунок рентабельності активів, обчислений за нерозподіленим прибутком, на ТДВ "Бриг" у 2019-2021 роках становить 0,04; 0,02; 0,03.

Наступний показник, розрахунок якого необхідний для визначення ймовірності банкрутства за п'ятифакторною моделлю Альтмана є рентабельність активів, обчислена за прибутком від реалізації продукції, яка на ТДВ "Бриг" у 2019-2021 роках становить: 3,83, 1,96; 3,33.

Наступний етап – це розрахунок коефіцієнту покриття за ринковою вартістю власного капіталу, яка на ТДВ "Бриг" у 2019-2021 роках становить: 3,53; 2,18; 1,98.

Останній показник, необхідний для розрахунку п'ятифакторної моделі - віддача всіх активів, яка на ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки становить: 0,37; 0,46; 0,5.

Отже, маючи дані всіх необхідних показників, можна знайти значення формули Z -моделі Альтмана на ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки:

$$Z_{2019}=1,2 \cdot 0,55 + 1,4 \cdot 0,04 + 3,3 \cdot 3,83 + 0,6 \cdot 3,53 + 1,0 \cdot 0,37 = 15,843;$$

$$Z_{2020}=1,2 \cdot 0,59 + 1,4 \cdot 0,02 + 3,3 \cdot 1,96 + 0,6 \cdot 2,18 + 1,0 \cdot 0,46 = 8,972;$$

$$Z_{2021}=1,2 \cdot 0,62 + 1,4 \cdot 0,03 + 3,3 \cdot 3,33 + 0,6 \cdot 1,98 + 1,0 \cdot 0,5 = 13,463.$$

Дані для оцінки можливості банкрутства ТДВ "Бриг" занесено до таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Прогноз можливого банкрутства ТДВ «Бриг»

Показники	Значення показника за період, рік		
	2019р	2020р	2021р
Частка оборотних засобів у активах ($K_{об}$)	0,55	0,59	0,62
Рентабельність активів, обчислена за нерозподіленим прибутком ($K_{нп}$)	0,04	0,02	0,03
Рентабельність активів, обчислена за прибутком від реалізації продукції (K_p)	3,83	1,96	3,33
Коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу (K_n)	3,53	2,18	1,98
Віддача всіх активів (K_v)	0,37	0,46	0,5
Z – показник імовірності банкрутства	15,843	8,972	13,463
Оцінка можливості банкрутства	Дуже низька	Дуже низька	Дуже низька

Отже, згідно таблиці 2.6, можна зробити такі висновки, що ТДВ "Бриг"

- має незадовільну структуру балансу;
- у найближчі 6 місяців має реальну можливість відновити платоспроможність;
- імовірність банкрутства підприємства дуже низька.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, необхідно проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємств (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта, розробленого американським вченим У. Бівером. Слід зазначити, що коефіцієнт У. Бівера, є не єдиним показником, який запропонував використовувати в перебігу діагностики американський вчений. Існує система показників діагностики банкрутства підприємства по У. Біверу у складі 5-ти фінансових показників: коефіцієнт Бівера, прибутковість активів, фінансовий ліверидж, коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом, коефіцієнт покриття, які дозволяють діагностувати благополучне становище, наявність загрози банкрутства за один та п'ять років до банкрутства.

Розрахунок коефіцієнту У. Бівера на ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки:

$$K_{2019} = \frac{1267,4 - 1072,6}{125,1 + 4167,8} = 0,045;$$

$$K_{2020} = \frac{711,4 - 1217,9}{125,1 + 6736,1} = -0,073;$$

$$K_{2021} = \frac{546,8 - 1261,3}{122,3 + 7433,3} = -0,094.$$

Наступним етапом є розрахунок рентабельності активів підприємства за 2019-2021 роки, який становитиме : 118,2%, 58,4%, 43,4%.

Наступний коефіцієнт системи показників діагностики банкрутства підприємства по У. Біверу – фінансовий ліверидж, значення якого на ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки становить:

$$\Phi_{2019} = \frac{125,1 + 4167,8}{1072,6} = 4;$$

$$\Phi_{2020} = \frac{125,1 + 6736,1}{1217,9} = 5,6;$$

$$\Phi_{2021} = \frac{122,3 + 7433,3}{1261,3} = 6.$$

Наступний етап - розрахунок коефіцієнту покриття активів чистим оборотним капіталом ТДВ "Бриг" за 2019-2021 роки

$$K_{2019} = \frac{28747,0 + 14698,7}{1072,6} = 40,5;$$

$$K_{2020} = \frac{29460,9 + 14948,4}{1217,9} = 36,;$$

$$K_{2021} = \frac{30219,0 + 14310,0}{1261,3} = 35,3.$$

Останній коефіцієнт системи показників діагностики банкрутства підприємства по У. Біверу – коефіцієнт покриття, який на ТДВ «Бриг» за 2019-2021 роки становить:

$$K_{2019} = \frac{18323,9}{4167,8} = 4,4;$$

$$K_{2020} = \frac{21373,7}{6736,1} = 3,2;$$

$$K_{2021} = \frac{23464,6}{7433,3} = 3,2.$$

Отже, лише за коефіцієнтом У. Бівера ТДВ "Бриг" знаходиться за 5 років до банкрутства. За іншими показниками, підприємство благополучне і загрози банкрутства не передбачається.

Оцінювати фінансовий стан підприємства і можливість його банкрутства можна також через показники фінансової стійкості. Найбільш загальним показником фінансової стійкості є надлишок або недостатність джерел засобів для формування запасів і витрат, тобто різниця між величиною запасів і величиною витрат.

Аналіз стійкості фінансового стану ТДВ "Бриг" відображено в таблиці 2.8 та в таблиці 2.9.

Таблиця 2.8

Аналіз стійкості фінансового стану ТДВ "Бриг"

Показник	2020 р	2021 р	Зміна за період
Джерела власних засобів	28747,0	29460,9	+713,9
Основні засоби	10712,5	10497,4	-215,1
Наявність власних оборотних засобів	18034,5	18963,5	+929
Довгострокові кредити і позичкові засоби	125,1	125,1	0
Наявність власних засобів і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	18159,6	19088,6	+929
Короткострокові кредити і позичкові засоби	4167,8	6736,1	+2568,3
Загальна величина основних джерел формування запасів	22327,4	25824,7	+3497,3
Загальна величина запасів	11770	13817,4	+2047,4
Надлишок (+) або недостатність (-) власних оборотних засобів	+6264,5	+5146,1	-1118,4
Надлишок (+) або недостатність (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	+6389,6	+5271,2	-1118,4
Надлишок (+) або недостатність (-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат	+10557,4	+12007,3	+1449,9
Тривимірний показник фінансової ситуації	(1,1,1) (абсолютна стійкість)	(1,1,1) (абсолютна стійкість)	×

Таблиця 2.9

Аналіз стійкості фінансового стану ТДВ "Бриг"

Показник	2020р	2021р	Зміна за період
Джерела власних засобів	29460,9	30219,0	+758,1
Основні засоби	10497,4	11326,0	+828,6
Наявність власних оборотних засобів	18963,5	18893	-70,5
Довгострокові кредити і позичкові засоби	125,1	122,3	-2,8
Наявність власних засобів і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	19088,6	19015,3	-73,3
Короткострокові кредити і позичкові засоби	6736,1	7433,3	+697,2
Загальна величина основних джерел формування запасів	25824,7	26448,6	+623,9
Загальна величина запасів	13817,4	15234	+1416,6
Надлишок (+) або недостатність (-) власних оборотних засобів	+5146,1	+3659	-1487,1
Надлишок (+) або недостатність (-) власних і довгострокових позичкових джерел формування запасів і витрат	+5271,2	+3781,3	-1489,9
Надлишок (+) або недостатність (-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат	+12007,3	+11214,6	-792,7
Тривимірний показник фінансової ситуації	(1,1,1) (абсолютна стійкість)	(1,1,1) (абсолютна стійкість)	×

Аналізуючи дані таблиці 2.8 і таблиці 2.9, можна зробити висновок про те, що станом на 2020-2021 роки ТДВ "Бриг" мав стійкий фінансовий стан. Але, незважаючи на це, а також на позитивну динаміку окремих показників, слід підкреслити негативну динаміку – динаміку спаду таких важливих показників, як власні оборотні засоби, власні і довгострокові позичкові джерела формування запасів і витрат, а також загальної величини основних джерел формування запасів і витрат.

Отже, після проведення діагностики можливості банкрутства підприємства можна сказати, що підприємство має нестійкий фінансовий стан. Хоча, за зарубіжними методичними підходами, в основу яких покладено факторні моделі прогнозування банкрутства підприємств, ймовірність банкрутства ТДВ "Бриг" низька, але вони не передбачають всіх особливостей вітчизняної економіки, тому необхідно звернути велику увагу на проведений аналіз фінансово-економічного стану, який є незадовільним. Отже, на основі проведеного аналізу фінансового стану ТДВ «Бриг», можна запропонувати такі шляхи запобігання банкрутству, як формування фінансової стратегії розвитку підприємства, удосконалення системи управління дебіторської і кредиторської заборгованості та впровадження системи антикризового контролінгу.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Формування фінансової стратегії розвитку підприємства

Основним недоліком більшості поширених кількісних методів діагностики банкрутства є їхня статичність, що не дозволяє враховувати процеси зміни найважливіших фінансових показників у часі, їхнє спрямування і швидкість. Тому, на нашу думку, необхідним є формування відповідальної і ефективної фінансової стратегії, під якою розуміють комплексне управління всіма активами і пасивами підприємства.

Слід відзначити, що при виборі фінансової стратегії для суб'єкта господарювання важливим є використання матриці фінансових стратегій, яка дозволяє визначити перспективний напрям зміни його фінансово-економічного стану. Проводячи зміни в рамках даної матриці, можна розглядати проблему в динаміці, уможливлючи не тільки формування фінансової стратегії, але і модифікувати її внаслідок зміни окремих параметрів функціонування підприємства. Так, французькими вченими Ж. Франшоном і І. Романе був запропонований один з варіантів використання матриці фінансової стратегії [1, 33, 40]. Він ґрунтується на розрахунку трьох коефіцієнтів:

- результат господарської діяльності,
- результат фінансової діяльності,
- результат фінансово-господарської діяльності.

Розглянемо більш детально таку методику. Результат господарської діяльності розраховується за формулою:

$$РГД = БРЕІ - \Delta ФЕП - ВІ + ЗІМ, \quad (26)$$

де БРЕІ – бруто-результат експлуатації інвестицій;

$\Delta ФЕП$ – зміни фінансово-експлуатаційних потреб;

ВІ – виробничі інвестиції;

ЗПМ – звичайний продаж майна.

Результат господарської діяльності підприємства з економічної точки зору може бути визначений як його грошові кошти після фінансування, що свідчить про ліквідність після фінансування необхідних витрат, спрямованих у його функціонування та розвитком. Позитивне значення даного показника свідчить про можливості для реалізації масштабних інвестиційних проектів.

Результат фінансової діяльності розраховується за формулою:

$$РФД = \Delta ПК - ФВ_{ПК} - П_{пр} - (Д + ДВФД), \quad (27)$$

де $\Delta ПК$ – зміни позикових коштів;

$ФВ_{ПК}$ – фінансові витрати за позиковими коштами;

$П_{пр}$ – податок на прибуток;

$Д$ – дивіденди;

$ДВФД$ – інші доходи і витрати фінансової діяльності.

Результат фінансової діяльності відображає фінансову політику підприємства. При його підрахунку треба користуватись лише рухом фінансових потоків. Вирішальне значення для визначення знаку результату фінансової діяльності має знак зміни позикових коштів. При збільшенні використання позикових коштів результат фінансової діяльності зростає і стає позитивним. В міру збільшення витрат, що пов'язані з оплатою позикових коштів, результат фінансової діяльності починає знижуватись.

Результат фінансово-господарської діяльності підприємства знаходиться за формулою:

$$РФГД = РГД + РФД. \quad (28)$$

Результат фінансово-господарської діяльності показує величину і динаміку грошових коштів підприємства після здійснення всього комплексу

інвестиційно-виробничої та фінансової діяльності підприємства. Негативні значення результату фінансово-господарської діяльності протягом довгого періоду може призвести до банкрутства підприємства [34]. Для підприємства бажано мати позитивні значення показника. При позитивних значення результату фінансово-господарської діяльності стратегічний фінансовий ризик мінімальний. Проте, залежно від кон'юнктури, допускаються незначні коливання навколо нульової відмітки (безпечна зона).

Період позитивного результату фінансово-господарської діяльності завжди змінюється періодом негативного значення цього показника. І такий кругообіг здійснюється постійно, за умови, звичайно, якщо підприємство нормально розвивається.

Після розрахунку цих основних показників, можна умовно віднести підприємство до одного з квадратів матриці, кожний з яких має свій номер, свою унікальну назву і кожний з яких характеризується набором показників тих, що визначають тільки підприємства даного квадрата і що відповідно мають ідентичні шляхи подальшого розвитку. Залежно від значень результатів фінансової діяльності і результату господарської діяльності, підприємство може займати визначені положення у відповідній матриці, що відображено на рисунку 3.1.

Показники	$РФД \leq 0$	$РФД = 0$	$РФД \geq 0$
$РГД \geq 0$	$РФГД = 0$ 1	$РФГД > 0$ 4	$РФГД \geq 0$ 8
$РГД = 0$	$РФГД < 0$ 7	$РФГД = 0$ 2	$РФГД > 0$ 5
$РГД \leq 0$	$РФГД \leq 0$ 9	$РФГД < 0$ 6	$РФГД = 0$ 3

Рис. 3.1 Матриця фінансових стратегій

Матриця допомагає спрогнозувати «критичний шлях» підприємства на майбутній час, намітити допустимі межі фінансового ризику і виявити поріг можливостей підприємства. Квадранти 1, 2 і 3 (головна діагональ матриці) є зоною рівноваги. Над діагоналлю (квадранти 4, 5, 8) знаходиться зона успіхів, в якій значення показників позитивні і відбувається створення ліквідних засобів. Чистий грошовий потік стійко позитивний, фінансовий ризик мінімальний. Під діагоналлю (квадранти 7, 6, 9) знаходиться зона дефіцитів, в ній відбувається споживання ліквідних засобів і значення показників негативні.

Розглянуті можливі положення підприємства на побудованій матриці фінансової стратегії і можливі шляхи їх зміни слід розглядати як:

Квадрант 1. Батько сімейства. Темпи зростання обороту нижчі за можливих. Існують резерви. Можливий перехід в квадранти 4, 2 і 7.

Квадрант 2. Стійка рівновага. У цій ситуації підприємство знаходиться в стані фінансової рівноваги і має найбільшу кількість можливих варіантів зміни фінансового положення: квадранти 1, 4, 7, 5, 3, 6.

Квадрант 3. Нестійка рівновага. Стан характеризується відсутністю власних вільних засобів і використанням привернутого капіталу. Ситуація може спостерігатися після виконання інвестиційного проекту. Можливі шляхи виходу 6, 2, 5.

Квадрант 4. Рантьє. Наявність вільних засобів для здійснення проєктів при використанні позикового капіталу. Перехід в квадранти 1, 2, 7.

Квадрант 5. Атака. Надлишок власних засобів дозволяє розширити свій сегмент ринку. Перехід в 2 і 6.

Квадрант 6. Дилема. Є дефіцит ліквідних засобів, що частково покривається за рахунок запозичення. Перехід в 2, 7, 9.

Квадрант 7. Епізодичний дефіцит. Дефіцит ліквідних засобів через неспівпадіння термінів надходження і витрачення засобів. Перехід в 1, 2, 6.

Квадрант 8. Материнське суспільство. Надлишок ліквідних засобів. Підприємство має можливість створення і фінансування дочірніх підрозділів. Перехід в 4 або 5.

Квадрант 9. Криза. Кризовий стан підприємства. Необхідність зменшувати всі інвестиції або дробити підприємство. Потреба у фінансовій підтримці. Можливий перехід в 6 або 7.

Використовуючи матрицю фінансової стратегії, можна оцінити стан підприємства на даний момент. Шляхом зміни показників, що входять в розрахунок результатів господарської і фінансової діяльності, з'ясувати, як можуть вплинути управлінські рішення на стан підприємства в майбутньому.

Окрім цього, можна підібрати необхідні параметри фінансової і господарської діяльності для досягнення запланованого стану підприємства при низькому рівні фінансового ризику.

Використовуючи вищенаведену матрицю, приведуться розрахунки результату господарської діяльності, результату фінансової діяльності та результату фінансово-господарської діяльності ТДВ «Бриг» , щоб визначити його стратегічне положення.

Для визначення результату господарської діяльності необхідно розрахувати бруutto-результат експлуатації інвестицій, зміни фінансово-експлуатаційних потреб, знати значення виробничих інвестицій та звичайний продаж майна. З економічної точки зору бруutto-результат експлуатації інвестицій – це частина вартості, створеної підприємством, яку за аналогією з марксистською інтерпретацією можна назвати додатковим продуктом підприємства, правда, що містить і вартість спожитих засобів праці. Це частина доходу підприємства, яка залишається в його розпорядженні після покриття матеріальних та інших видів виробничих витрат підприємства за винятком фінансових витрат, що пов'язані з використанням позикових ресурсів[42]. Отже, розрахунок бруutto-результату експлуатації інвестицій за 2020-2021 роки:

$$BPEI_{2020} = 18217 - (21046 - 4212 - 706,1) = 2089,1 \text{ тис. грн.};$$

$$БРЕІ 2021 = 21498,7 - (21298,4 - 4898,5 - 607,4) = 1903,4 \text{ тис. грн.}$$

Фінансово-експлуатаційні потреби підприємства є різницею між поточними активами і поточними пасивами підприємства. В цьому випадку розрахунок фінансово-експлуатаційних потреб ТДВ «Бриг» за 2020-2021 роки становитиме:

$$\Delta ФЕП = (23464,6 - 7433,3) - (21373,7 - 6736,1) = 1393,7 \text{ тис. грн.}$$

Виробничі інвестиції на ТДВ «Бриг» відсутні, як і звичайний продаж майна. Тому їх значення будуть дорівнювати нулю. Отже, розрахунок результатів господарської діяльності має такий вигляд:

$$РГД 2020 = 2089,1 - 1393,7 = 695,4 \text{ тис. грн.};$$

$$РГД 2021 = 1903,4 - 1393,7 = 509,7 \text{ тис. грн.}$$

Наступним кроком є визначення результату фінансової діяльності ТДВ «Бриг», для чого необхідно мати значення зміни позикових коштів, фінансові витрати за позиковими коштами, податок на прибуток, дивіденди, інші доходи і витрати фінансової діяльності.

Вирішальне значення для визначення знаку результату фінансової діяльності має знак зміни позикових засобів. Отже, розрахунок зміни позикових засобів за 2020-2021 роки:

$$\Delta ПК = (37774,6 - 30219) - (36322,1 - 29460,9) = 694,4 \text{ тис. грн.}$$

Останнім етапом для визначення стратегічного положення ТДВ «Бриг» є розрахунок його результату фінансово-господарської діяльності:

$$РФГД 2020 = 695,4 - 924,3 = -228,9 \text{ тис. грн.};$$

$$РФГД 2021 = 509,7 - 810,1 = -300,4 \text{ тис. грн.}$$

Результат фінансово-господарської діяльності ТДВ «Бриг» у 2020 та 2021 роках вийшов негативним, тому підприємство потрапляє в область під діагоналлю матриці фінансових стратегій – зону дефіцитів.

Така ситуація характерна для сьомого квадрата матриці фінансових стратегій (рис. 3.2)

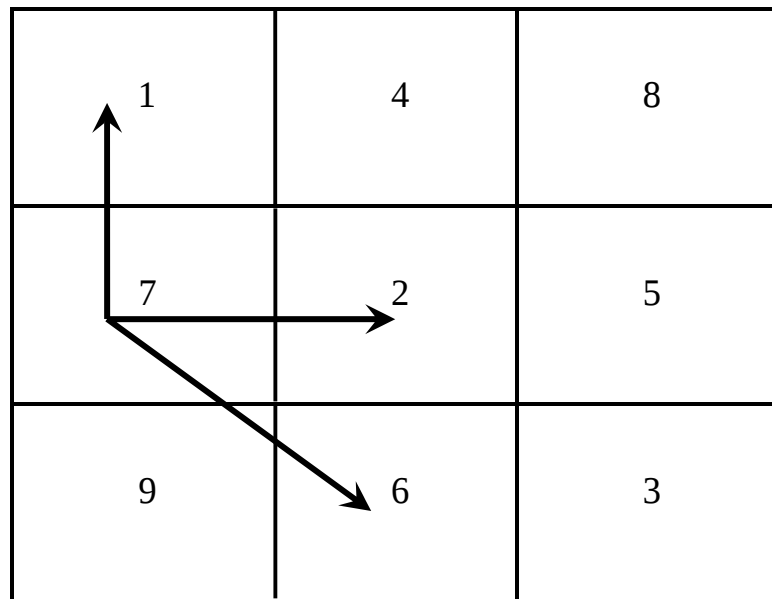

Рис. 3.2 Стан ТДВ «Бриг» на матриці
фінансових стратегій

Дане положення носить назву «Епізодичний дефіцит». Спостерігається асинхронне надходження і витрачання ліквідних засобів. Підприємство збільшує свою заборгованість. Темпи зростання інвестицій не знижуються за рахунок збільшення капіталу у збиток дивідендам. У даній ситуації все залежить від темпів зростання економічної рентабельності і обороту.

Якщо рентабельність зростає швидше за оборот, то підприємство має можливість переміститися в квадрати 1 або 2 на лінії рівноваги:

- при невисокому і практично незмінному рівні економічної рентабельності ризик зміни знаку ефекту важеля (внаслідок підвищення процентних ставок) і конкуренція тягнуть підприємство до квадрата 1;
- при підвищеній і (або) зростаючій економічній рентабельності підприємство може почати збільшувати обороти – або ж щедро нагороджує акціонерів дивідендами – квадрат 2.

Якщо ж темпи обороту перевищують темпи зростання рентабельності, то підприємство може перейти в квадрат 6. Тобто, підприємство стає материнською компанією і забезпечує фінансування дочірніх товариств за рахунок збільшення позикових коштів. Цей перехід можливий за бурхливого

розвитку підприємства. Це дуже нестійкий стан, і потрібно багато зусиль, щоб утримувати підприємство на такому рівні, ризикуючи надалі випробувати стан кризи (квадрат 9).

Оскільки у ТДВ «Бриг» темпи зростання рентабельності вище за темпи зростання обороту, існує можливість поліпшення фінансового стану. Для цього необхідно звернути особливу увагу на впорядковування постійних витрат, що дасть можливість мобілізувати операційний важіль. Також доцільно розробити заходи щодо системи управління дебіторською і кредиторською заборгованостями.

Рекомендації щодо вибору типу фінансової політики ТДВ «Бриг» з урахуванням виду головної фінансової стратегії підприємства наведені у рисунку 3.3.

Рис. 3.3. Рекомендовані типи фінансової політики для реалізації окремих видів головної фінансової стратегії підприємства з урахуванням його стратегічної фінансової позиції

Отже, згідно з комплексним аналізом фінансової стратегічної позиції ТДВ «Бриг» найбільш доцільним є вибір стратегії фінансового забезпечення стійкого зростання підприємства, тобто за даної ситуації найважливішим є забезпечення ефективного розподілу і використання фінансових ресурсів підприємства. Для цього необхідно сформулювати помірну фінансову політику підприємства.

3.2 Удосконалення системи управління дебіторською і кредиторською заборгованістю підприємства

В сучасних умовах управління дебіторською і кредиторською заборгованістю підприємства являється важливою складовою фінансової діяльності, у виборі шляхів прискорення повернення боргів і зменшення безнадійних боргів, що забезпечують гарантоване надходження коштів і підвищують його прибутковість [10]. Так, для підприємства ТДВ «Бриг» на даний момент це є одним із шляхів запобігання банкрутству. На підприємстві необхідно виробити спеціальну політику щодо більш ефективного управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, що є важливим завданням і у післявоєнному розвитку розвитку підприємства. Важливим є визначення оптимального співвідношення між оборотністю дебіторської та кредиторської заборгованості, оскільки неможливо неконтрольовано зменшувати першу та збільшувати другу, в такий спосіб підприємство дуже швидко перетне критичну межу неплатоспроможності. Порушення розрахункової рівноваги, коли кошти від дебіторської заборгованості не надходять зовсім або із великим запізненням, спричиняє невчасність

погашення кредиторської заборгованості, їх оборотність знижується, що є загрозою і може призвести до банкрутства [4].

Слід відзначити, що існує багато способів максимізувати прибутковість дебіторської заборгованості і звести до мінімуму можливі втрати, до яких належать процес оцінки покупця, перепродаж права на стягнення боргів, оцінка фінансового положення клієнтів.

Перший спосіб – це процес оцінки покупця. Перед наданням кредиту необхідно ретельно аналізувати фінансові звіти покупця й одержувати рейтингову інформацію від фінансових консультативних фірм. Необхідно уникати високо ризикованої дебіторської заборгованості, такої як у випадку з покупцями, що працюють у фінансово нестабільній галузі промисловості чи регіоні. Також підприємству необхідно бути обережним із клієнтами, що працюють у бізнесі менш одного року (близько 50 відсотків комерційних підприємств терплять крах на протязі перших двох років). Як правило, споживча дебіторська заборгованість зв'язана з більш великим ризиком неплатежу, чим дебіторська заборгованість підприємств. Необхідно модифікувати ліміти кредитування і прискорювати вимоги платежів на підставі змін фінансового положення покупця [33]. Для цього можна придержати продукцію чи призупинити надання послуг, поки не будуть проведені платежі.

Необхідно класифікувати дебіторську заборгованість підприємства по термінах оплати (розташувати її за часом, минулому з дати виставлення рахунка) для виявлення покупців у разі порушення термінів платежів. Після того як будуть порівняні поточні, класифіковані по термінах дебіторські заборгованості з дебіторськими заборгованостями попереднього періоду, нормативами і показниками конкурентів, можна підготувати звіт про збитки по безнадійним боргам з відображенням накопичених збитків по покупцям, умовам продажу та систематизувати їх.

Другим шляхом управління дебіторською і кредиторською заборгованостями підприємства є захист страхуванням. Можна

використовувати страхування кредитів, що застосовується проти непередбачених утрат безнадійного боргу. При рішенні, чи здобувати такий захист, необхідно оцінити очікувані середні втрати безнадійного боргу перед підприємством, фінансову здатність протистояти цим втратам і вартість страхування.

Наступний метод – це факторинг. Можливо перепродати права на стягнення дебіторської заборгованості підприємства, якщо це приведе до чистої економії. Однак при угоді факторингу може бути розкрита конфіденційна інформація.

Керування дебіторською заборгованістю припускає насамперед контроль за оборотністю коштів у розрахунках. Прискорення оборотності в динаміці розглядається як позитивна тенденція. Велике значення мають добір потенційних покупців і визначення умов оплати товарів, що передбачаються в контрактах [39].

Добір здійснюється за допомогою неформальних критеріїв: дотримання платіжної дисципліни в минулому, прогностні фінансові можливості покупця по оплаті запитуваного їм обсягу товарів, рівень поточної платоспроможності, рівень фінансової стійкості, економічні і фінансові умови підприємства-продавця (затовареність, ступінь потреби в грошовій готівці і т.п.). Необхідна для аналізу інформація може бути отримана з відкритої фінансової звітності та з неформальних джерел.

Як свідчать реалії, оплата товарів постійними клієнтами зазвичай проводиться в кредит, причому умови кредиту залежать від багатьох чинників. В економічно розвинутих країнах широко розповсюдженої є схема "2/10 повна 30", яка означає, що:

- покупець одержує двопроцентну знижку у випадку оплати отриманого товару протягом десяти днів з початку періоду кредитування (наприклад, з моменту отримання товару);

- покупець оплачує повну вартість товару, якщо оплата відбувається в період з одинадцятого по тридцятий день кредитного періоду;

- у випадку несплати протягом місяця покупець буде змушений додатково оплатити штраф, величина якого може варіювати в залежності від моменту оплати.

Контроль за дебіторською заборгованістю містить у собі ранжирування дебіторської заборгованості по термінах її виникнення; найбільш розповсюджена класифікація передбачає наступне угруповання (днів): 0-30; 31-60; 61-90; 91-120; понад 120. Можливі й інші угруповання. Крім того, необхідно проводити контроль безнадійних боргів з метою утворення необхідного резерву.

Найбільш розповсюдженими способами впливу на дебіторів з метою погашення заборгованості підприємства є направлення листів, телефонні дзвінки, персональні візити, продаж заборгованості спеціальним організаціям.

При наданні комерційного кредиту варто оцінити конкурентоздатність підприємства та поточні економічні умови. У період спаду кредитну політику варто послабити, щоб стимулювати бізнес [41]. Наприклад, підприємство може не виставляти повторно рахунок покупцям, які одержують знижку при оплаті готівкою, навіть після того, як термін дії знижки минув. Але можна посилити кредитну політику в умовах дефіциту товарів, оскільки в такі періоди підприємство, як продавець, має можливість диктувати умови.

У цілому управління дебіторською заборгованістю включає: аналіз дебіторів; аналіз реальної вартості існуючої дебіторської заборгованості; контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості; розробку політики авансових розрахунків і надання комерційних кредитів; оцінку і реалізацію факторингу [40].

Аналіз дебіторів припускає насамперед аналіз їхньої платоспроможності з метою вироблення індивідуальних умов надання комерційних кредитів і умов факторингових договорів. Рівень і динаміка коефіцієнтів ліквідності можуть привести менеджера до висновку про

доцільність продажу продукції тільки при передоплаті чи навпаки - про можливість зниження відсотка по комерційних кредитах і т.п.

Аналіз дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання та оцінка її реальної вартості полягає в аналізі заборгованості по термінах її виникнення, у виявленні безнадійної заборгованості і формуванні на цю суму резерву сумнівних боргів. Співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості – характеристика фінансової стійкості підприємства й ефективності фінансового менеджменту[41]. У практиці фінансової діяльності вітчизняних підприємств найчастіше складається така ситуація, що робить не вигідним зниження дебіторської заборгованості без зміни кредиторської (зобов'язань). Зменшення дебіторської заборгованості знижує коефіцієнт покриття, підприємство здобуває ознаки неспроможності.

В результаті проведення фінансового аналізу ТДВ «Бриг» у другому розділі випускної роботи, було виявлено, що зростання дебіторської заборгованості – тенденція не негативна, але повинне бути оптимальне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Отже, розрахунок співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості для ТДВ «Бриг» на 2020-2021 роки:

$$K_{2020} = \frac{5725}{6861,2} = 0,8;$$

$$K_{2021} = \frac{7392}{7555,6} = 1.$$

Дебіторська заборгованість – елемент оборотних коштів, її зменшення знижує коефіцієнт покриття. Тому необхідно вирішувати не тільки задачу зниження дебіторської заборгованості, але і її балансування з кредиторською.

На рівень дебіторської заборгованості впливають наступні основні фактори:

- оцінка і класифікація покупців у залежності від виду продукції, обсягу закупівель, платоспроможності клієнтів, історії кредитних відносин і передбачуваних умов оплати;

- контроль розрахунків з дебіторами, оцінка реального стану дебіторської заборгованості;
- аналіз і планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації.

Крім удосконалення системи управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, ТДВ «Бриг» необхідно впровадити систему антикризового контролінгу як один із шляхів запобігання банкрутству та покращення фінансового стану.

3.3 Впровадження системи антикризового контролінгу

Використання засобів контролінгу сприяє виявленню основних проблем, що виникають у процесі реалізації антикризової стратегії підприємства, а також усувати відхилення від стратегічної лінії шляхом розробки і вибору альтернативних заходів. При цьому, мають на увазі як методи антикризового контролінгу, який характеризується безперервним процесом досягнення цілей підприємства, так і методи пасивного контролінгу, в рамках якого періодично здійснюються дії менеджерів і фахівців з удосконалення системи виробництва й управління підприємством.

Цільові орієнтири контролінгу повинні бути підпорядковані цілям і завданням антикризового управління. Отже, треба забезпечити тісну інтеграцію елементів концепції контролінгу та концепції антикризового управління. У короткостроковому періоді завданням антикризового контролінгу виступає система забезпечення виживання підприємства, націлена на оптимізацію прибутку, а в довгостроковому – на підтримку реалізації розроблених планів із заданим рівнем точності [35, 41].

На нашу думку, система завдань антикризового контролінгу ТДВ «Бриг» має включати наступні:

- завдання обліку, аналізу, планування й управління результатами діяльності підприємства; завдання формування цілей і управління їх досягненням;

- завдання організації єдиної системи планування, заснованої на координації всіх сфер діяльності;

- завдання визначення відповідності оперативних планів стратегічним, забезпечення оперативного зіставлення планових і фактичних показників;

- завдання розвитку стратегічного планування підприємства;

- завдання уточнення стратегічних цілей підприємства відповідно до змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі та забезпечення умов їх своєчасного досягнення;

- завдання реалізації коректуючих заходів у разі відхилення від мети.

Оскільки система контролінгу спрямована на функціональну підтримку прийняття управлінських рішень, треба передбачити специфічний набір завдань контролінгу для окремих фаз антикризового менеджменту. Керівник служби контролінгу узагальнює роботу підрозділу, несе відповідальність за вихідні документи, аналітичні розрахунки і прогнози перед своїм безпосереднім керівником – заступником директора по економіці, а також перед генеральним директором[41]. З урахуванням специфіки ТДВ Бриг» і новизною впровадження в організаційну структуру служби контролінгу пропонується така послідовність її створення (рис.3.4).

Рис. 3.4. Загальна послідовність робіт по впровадженню системи контролінгу на підприємстві

За даних умов воєнного стану та економічної кризи в Україні, при фінансовому контролінгу необхідно звернути велику увагу на фінансові ризики (їх ідентифікацію, оцінку та аналіз), які можуть виникнути в діяльності ТДВ «Бриг». Виявити зону фінансового ризику, в якій знаходиться підприємство можна за допомогою коефіцієнту фінансового ризику, який відображає співвідношення позикових засобів та власного капіталу. Розрахунок цього показника свідчить, що він має тенденцію постійно підвищуватися, що свідчить про збільшення фінансового ризику діяльності ТДВ «Бриг».

Таким чином, для забезпечення ефективності антикризового управління ТДВ «Бриг», необхідно обґрунтовувати вибір фінансової стратегії підприємства з урахуванням фінансового ризику, який складається з розробки фінансової стратегії та її адаптуванню до умов функціонування підприємства. Також, необхідно удосконалювати систему управління дебіторською та кредиторською заборгованостями шляхом вибору одного або декількох із запропонованих методів, а саме: оцінки покупця, перепродажу права на стягнення боргів, оцінки фінансового положення клієнтів, захисту страхуванням, факторингу, контролю за оборотністю коштів у розрахунках, ранжирування дебіторської заборгованості по термінах її виникнення, співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості. Не останнє місце у запобіганні ризику банкрутства займає впровадження системи антикризового контролінгу, який внаслідок своєї комплектності та інтегрованості забезпечує синтетичний, цілісний погляд на діяльність підприємства в минулому, теперішньому та майбутньому, системний підхід до виявлення і вирішення проблем, що постають перед підприємством; переводить управління підприємством на якісно новий рівень, інтегруючи, координуючи і спрямовуючи діяльність різних служб і підрозділів підприємства на досягнення оперативних і стратегічних цілей. Отже, такий підхід забезпечить коректування можливостей ТДВ «Бриг» в залежності від його фінансового стану та рівня фінансового ризику й обґрунтує доцільність заходів з попередження ризику банкрутства.

РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1 Аналіз умов праці й характеристика небезпечних і шкідливих факторів на робочих місцях ТДВ «Бриг».

В складних умовах військової агресії, що призвела до руйнування підприємств питання охорони праці є досить важливим та актуальними. Правове забезпечення охорони праці в державі з кожним роком стає дієвішим та вагомішим. Схвалюються нові та удосконалюються чинні законодавчі документи, які регламентують відносини у сфері охорони праці, установлюють відповідальність за недотримання положень з охорони праці та компенсацію щодо втрати працездатності працівниками, упроваджується обов'язкове державне соціальне страхування. Отже, охорона праці є невід'ємною частиною кожного підприємства, зокрема, і ТДВ «Бриг».

Система управління охороною праці на ТДВ «Бриг» - це сукупність взаємопов'язаних органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативно-правової документації ведуть цілеспрямовану, планомірну діяльність з метою виконання поставлених завдань з охорони праці.

Згідно ст. 29 Кодексу законів про працю, до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний:

- роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору;

- ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;

- визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

На підприємстві існують такі цехи, як механічний цех № 4, механічний цех № 7, транспортний цех, збиральний цех, обслуговуючі цехи та служби, ремонтні дільниці. У збиральному цеху проводяться зварювальні роботи, клепка, випробувальні роботи, покриття металу, кожна з яких має свої особливості небезпечних і шкідливих факторів на робочих місцях, виробничого травматизму та професійних захворювань працівників.

Для аналізу умов праці й характеристики небезпечних й шкідливих факторів обрано робоче місце зварювальника ТДВ «Бриг». Найбільш розповсюджений спосіб зварювання металевих виробів є електрозварювання. Окрім електрозварювання, існує ряд інших способів зварювання: лазерне зварювання, дифузне зварювання у вакуумі, зварювання тертям, тиском, вибухом та ін. Застосовується зварювання контактне та дугове. При контактному електрозварюванні струм проходить між щільно розташованими один до одного металевими частинами. При дуговому електрозварюванні між електродом і зварювальною деталлю утворюється електрична дуга. Дугове зварювання пов'язане з двома основними шкідливими факторами – великою яскравістю дуги та утворенням зварювального аерозолі. Спектр випромінювання вольтової дуги розташовується в області фіолетових і коротких фіолетових промінів. Ці проміні за відсутності відповідних захисних засобів спроможні викликати електрофтальмію та ушкодження сітчатки.

Зварювальний аерозоль володіє високою дисперсністю і складним складом – містить, окрім часток заліза, частки окислів сицилію, марганцю, хрому та інших високотоксичних елементів, які входять у склад зварювального металу, електродів, флюсів та обмазок електродів. При зварюванні кольорових металів у повітря потрапляють окисли цих металів.

Вдихання на протязі тривалого часу зварювального аерозолі у високих концентраціях спроможне визвати пневмокоз з розвитком дифузного і вузликового фіброзу. Спостерігаються марганцеві інтоксикації.

При зварюванні під шаром флюсу пил і газу потоком зжатого повітря відносяться догори, й у зоні дихання робітника вміст пилу знаходиться на рівні допустимих концентрацій, а кількість газів значно нижче їх. Основною шкідливістю при цьому виді зварювання є інтенсивне теплове випромінювання та загроза опіків.

Такі види зварювання, як лазерне, плазменне, електронно випромінювальне, супроводжуються виникненням наступних шкідливих факторів:

- лазерне зварювання – електромагнітного випромінювання, небезпеки ураження струмом, високої напруги, інтенсивністю акустичного шуму, надмірного вмісту озону, зміни іонного складу повітря, теплового і фотохімічного ефекту;

- електронно випромінювальне зварювання – рентгенівського випромінювання, високої напруги, світлового і ультрафіолетового випромінювання, шуму, окислів, азоту, озону;

- плазменне зварювання – електромагнітного поля, інтенсивного високочастотного шуму, низькочастотного ультразвуку, ультрафіолетової радіації, токсичних газів, високодисперсного аерозолі оброблювальних металів.

Тому, враховуючі всі небезпечні та шкідливі фактори на робочому місці зварювальника, на ТДВ «Бриг» існують такі заходи захисту, як:

- щиток із захисним склом зварювальника;
- окуляри шоферського типу із світлофільтрами підручному зварювальника;
- спеціальний одяг;
- необхідна вентиляція;

- спеціальні кабіни для зварювальників, обладнані оптимальним умовам праці.

Велике значення має раціоналізація та оптимальність робочого місця. На ТДВ «Бриг», організація робочого місця зварювальника виглядає наступним чином:

- улаштування зручних для роботи сидінь;
- механізована подача важких деталей;
- заміна ручного щитка головним шоломом у тому випадку, коли зварювальнику при роботі необхідна ліва рука;
- застосування електродоутримувачів;
- для захисту оточуючих працівників, робочі місця зварювальників огорожуються ширмами або щитками;
- для зменшення нерівномірного розповсюдження світлових та ультрафіолетових промінів стіни та ширми в зварювальних цехах пофарбовані у світлі тони з приєднанням до фарби окису цинку.

Запобігання виробничого травматизму є одним з важливих завдань охорони праці ТДВ «Бриг». Під виробничим травматизмом розуміється пошкодження раптового характеру внаслідок впливу зовнішніх факторів, безпосередньо пов'язаних з виробничими умовами, що порушує анатомічну цілісність органу (тканини) або викликає порушення його фізіологічних функцій.

На ТДВ «Бриг» можливі механічні, хімічні, термічні та електричні травми.

До механічних травм відносяться забиті місця, поранення м'яких частин тілу, переломи кісток, розтягнення та розрив зв'язок і сухожилків, відрив частин тіла (пальців, руки), вивихи та інші. Хімічний травматизм характеризується різноманітним ураженням шкіри і очей, термічний – опіками різних ступенів, струм викликає електротравми. До виробничого травматизму також можна віднести електрофталмії, які виникають від

впливу ультрафіолетових промінів при електрозварюванні, розрив барабанної перепони при впливу різкого звуку та інші.

Причин, які зумовлюють рівень нещасних випадків на виробництві, багато. Їхній аналіз треба починати із свідомого порушення правил виконання робіт, нехтування особистою безпекою або переоцінкою власного досвіду і закінчувати стресовим станом людини, правовим нігілізмом та зневірою у дієвість тих законодавчих документів, які розроблені і діють у державі.

Тому, для запобігання виробничого травматизму, на ТДВ «Бриг» існують такі заходи:

- раціональне розташування обладнання;
- профілактичний ремонт;
- механізація підйому і транспорту вантажу;
- недопущення нагромадження;
- санітарні умови;
- санітарно-технічний інструктаж працівників;
- технічний нагляд за виконанням вимог щодо техніки безпеки.

За останні два роки на ТДВ «Бриг» випадків виробничого травматизму не було.

Кожна робота має свої професійні захворювання. До професійних захворювань відносяться специфічні захворювання, які виникають в результаті впливу певних виробничих факторів, а також ті захворювання, які не властиві виключно впливу цих факторів, але в даних виробничих умовах спостерігаються значно частіше, ніж за іншої роботи. На ТДВ «Бриг», з врахуванням виду діяльності підприємства і видом продукції, яку він випускає, можливі такі професійні захворювання, як:

- стійкі, часто рецидивні невралгія, неврит, міальгія, міозит, дискинезія (травневий спазм), та інші типи кординаторного неврозу, які виникають внаслідок тривалої статичної напруги м'язів, тиску на нервові стовили,

вимушеного положення тіла або кінцівок, однотипних рухів, здійснюваних в швидкому темпі;

- професійні ангіоневрози, ангіотрофоноврози внаслідок тиску при виконанні робіт з вібруючими інструментами;

- професійні тендовагініти та хронічні тендіти виникають при систематичній напрузі певних м'язів і зв'язок або при тиску на відповідні сухожилля;

- розширення вен нижніх кінцівок з трофічними розладнаннями (тромбофлебіт) виникають при тривалому стоянні, особливо пов'язаному з перенесенням важких предметів;

- професійні гострі і хронічні захворювання шкіри (дерматит, екзема, токсикодермія), ураження фолікулярного апарату, дійсна і токсична меланодермія виникають при впливу найрізноманітніших виробничих факторів;

- професійна прогресуюча близорукість внаслідок постійної напруги зору при мілкій та точній роботі;

- професійний кон'юнктивіт і кератокон'юнктивіт можуть виникнути при впливу ультрафіолетового випромінювання;

- прогресуючий спад слуху внаслідок ураження внутрішнього вуха може виникнути при систематичному тривалому впливу виробничого шуму.

Для зниження професійних захворювань, ТДВ «Бриг» необхідно оптимізувати мікроклімат виробничих приміщень, а саме температури, вологості, рухомості повітря і теплового випромінювання. Отже, на ТДВ «Бриг» існує ряд небезпечних і шкідливих факторів на робочих місцях взагалі і на робочому місці зварювальника, зокрема; організація робочого місця зварювальника оптимальна; виробничого травматизму не було.

4.2 Гігієна праці та виробнича санітарія.

Гігієна праці вивчає та вирішує питання створення найбільш оптимальних умов праці на виробництві. В процесі трудової діяльності людини виконується взаємодія виробничого середовища і організму. Вплив виробничого середовища на організм робітника обумовлюється багатьма факторами. За певних умов ці фактори виробничого середовища можуть негативно впливати на організм працівників.

Рівень санітарно-гігієнічних умов праці ТДВ «Бриг» наведено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Виробничі шкідливості механічного цеху ТДВ «Бриг» за 2021 рік

Елементи умов праці	Механічний цех		Відхилення
	Фактичне значення	Нормативне значення	
Рівень шуму	100	85	+15
Рівень запиленості повітря	10	3-12	-
Мікроклімат:			
- температура	23°	20°	+3°
- вологість	40	40-60	-
- швидкість руху повітря	0,5	0,3	-

Як видно з таблиці, в механічному цеху не відповідають нормам рівень шуму та температура, що може призвести до негативних наслідків з приводу прискорення професійних захворювань робітників.

Тому, необхідно впроваджувати заходи щодо виробничої санітарії.

Велику увагу необхідно приділити, в першу чергу, тим елементам умов праці, відхилення від норми яких є негативним.

Задля зменшення рівню виробничого шуму ТДВ «Бриг» пропонуються наступні заходи:

- зміна технології процесів і конструкцій машин, які є джерелом шуму, шляхом заміни їх на більш удосконалені, безшумні;

- поглинання вібрацій деталей , маючих найбільш вібруючі поверхні, шляхом огортання їх матеріалами, які поглинають вібрації (резиною, волоком, пробкою та ін.); застосування звукопоглинаючих накладок, обшивок, розпірок, прокладок при ударному обробленні великих поверхонь;

- установка глушителів;

- звукоізоляція;

- невеликі приміщення обробляти звукопоглинаючими матеріалами;

- якщо ж технічними заходами досягнути допустимого рівня шуму неможливо, необхідно застосовувати індивідуальні заходи захисту від шуму, таких як заглушки і вкладиші в гирлі слухового проходу, протишумові навушники, шоломи та ін., накладені на ушну раковину.

Щодо зменшення температури в механічному цеху ТДВ «Бриг», пропонуються такі заходи:

- для запобігання проникнення тепловиділення в робочу зону від зовнішніх поверхонь обладнання, використовувати теплоізолюючі матеріали;

- запобігання проникнення тепла в робочу зону шляхом обладнання безпосередньо біля нагрітих поверхонь спеціальних кожухів;

- надмірне тепле повітря усувати за допомогою вентиляційного обладнання;

- на обмеженому просторі механічного цеху, огороженому з усіх сторін, створення оптимальних умов температури повітря можливе шляхом місцевого кондиціонування повітря.

Крім цього, ТДВ «Бриг» необхідно систематично перевіряти умови праці робітників та вчасно впроваджувати заходи щодо запобігання перевищення показників шкідливих факторів.

4.3 Організація раціонального освітлення робочих місць на ТДВ «Бриг»

Для забезпечення успішної зорової роботи і активної діяльності організму в цілому важливе значення має створення раціональних умов освітлення. Забезпечення найбільш оптимальних умов освітлення сприяє не тільки успішному виконанню трудового процесу, але й запобіганню виробничого травматизму.

Існує два види виробничого освітлення: штучне і природне. На ТДВ «Бриг» використовуються обидва види. Природне освітлення розраховано з урахуванням площі кожного приміщення підприємства відповідно до нормативів. Але не завжди достатньо тільки його. Тому також використовується й штучне освітлення. Штучне освітлення призначене для висвітлення робочих поверхонь у темний час доби при недостатності природного. Створюється воно штучними джерелами світла (лампами накаливання чи газорозрядними).

Для висвітлення робочої зони застосовуються люмінесцентні лампи, тому що спектр їхнього світла близький до природного денного світла. Світильники розміщені уздовж робочих місць, щоб усунути появи яскравих відблисків.

В цехах затінення робочих місць мостовими кранами компенсується додатковими світильниками, установленими на еластичних підвісках на кранах.

Основні проходи цехів обладнані аварійним висвітленням, що забезпечує освітленість у проходах не менш 0,3 лк. Світильники місцевого і загального висвітлення при висоті підвісу менш 2,5 м. мають від мережі напругу не більш 36В., для переносного висвітлення застосовується напруга не вище 12В. Для висвітлення углепомольних і ґрунтувальних відділень застосовуються світильники у вибухобезпечному виконанні.

У переносних світильниках передбачені заходи для обмеження засліпленості – лампа постачена захисним ковпаком чи козирком.

Очищення світильників загального висвітлення в приміщеннях з виділенням пилу, чи диму кіптяви робиться не рідше трьох разів на місяць, а в побутових і підсобних – не рідше двох разів на місяць. Очищення світильників місцевого висвітлення робиться щодня, разом з прибиранням робочого місця. Крім того проводиться обслуговування діючих електроустановок, організація та виконання ремонтних, монтажних, налагоджувальних робіт і випробувань.

4.4 Пожежна безпека

Пожежі відносять до тих чинників небезпеки, які у випадку виникнення здатні самостійно створити небезпечну ситуацію або справити значний вплив на її розвиток. Тому, необхідно знати небезпечні фактори на підприємстві, які можуть спричинити пожежу та заходи щодо швидкого виявлення знешкодження вогню.

На ТДВ «Бриг» небезпечні фактори, що можуть спричинити пожежу, знаходяться в механічних цехах, збиральному, обслуговуючих цехах та ремонтній ділянці, де є небезпечна робота.

Для запобігання виникнення пожеж існують такі заходи, як інструктаж працівників щодо заходів безпеки з роботою на певному обладнанні, різноманітні заходи щодо уникнення загоряння, контролюються температурні межі при роботі з вогненебезпечними речовинами та інше.

Для швидкого виявлення та знешкодження вогню на підприємстві існує пожежна сигналізація. Окрім цього, на кожному поверху і в кожному приміщенні згідно з нормативним та законодавчим забезпеченням пожежної охорони, знаходяться вогнегасники. Персонал ТДВ «Бриг» кожний рік проходить навчання та набуває навичок щодо застосування вогнегасників, має знання порядку приведення їх в дію. Для всіх будівель та приміщень

виробничого, складського та адміністративного характеру визначаються категорії щодо вибухової та пожежної небезпеки. Виробничі споруди ТДВ «Бриг» відносяться до категорії Г.

Таким чином, ТДВ «Бриг» не нехтує охороною праці робітників, впроваджує багато засобів на запобігання виробничого травматизму, на зниження можливості професійних захворювань, на оптимізацію мікроклімату виробничих приміщень, на удосконалення організації робочих місць, на покращення умов праці, на запобігання виникнення пожеж. Тому, можна зробити висновок, що охорона праці на підприємстві у задовільному стані.

ВИСНОВКИ

У першому розділі випускної роботи розглянуто теоретико-методологічні основи діагностики ймовірності банкрутства підприємства.

Банкрутство – це пов'язана з браком активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установленій для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконати зобов'язання перед бюджетом.

Сутність банкрутства характеризується різними його видами, які у законодавчій і фінансовій практиці виділяють наступні: реальне банкрутство, технічне, навмисне і фіктивне банкрутство.

Причини виникнення банкрутства підприємств можуть бути найрізноманітнішими, але, беручи загалом, їх можна поділити на дві групи: зовнішні, які практично дуже важко (іноді неможливо) врахувати та внутрішні, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи на самому підприємстві.

Для проведення діагностики ризику банкрутства підприємства використовується певне нормативно-правове і інформаційне забезпечення.

Методичними основами діагностики ймовірності банкрутства є: двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства, п'ятифакторна модель Альтмана, система показників діагностики банкрутства підприємства по У. Біверу у складі 5-ти фінансових показників, а також аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможність, ліквідність та фінансова стійкість.

У другому розділі випускної роботи проведено аналіз фінансово-економічного стану ТДВ «Бриг», визначено ймовірність його банкрутства. Аналіз фінансово-економічного стану підприємства за 2019-2021 роки при позитивному значенні середнього періоду покриття дебіторської заборгованості та при незадовільних значеннях всіх інших показників оцінки, свідчить про складний фінансовий стан підприємства.

Оцінка ймовірності банкрутства ТДВ «Бриг» за двофакторною моделлю свідчить про низький її рівень. Прогноз можливого банкрутства підприємства за п'ятифакторною моделлю Альтмана показав, що підприємство має незадовільну структуру балансу, у найближчі 6 місяців має реальну можливість відновити платоспроможність, ймовірність банкрутства підприємства низька. За коефіцієнтом У. Бівера ТДВ «Бриг» знаходиться за 5 років до банкрутства. Після проведення діагностики можливості банкрутства ТДВ «Бриг» виявилося, що підприємство має нестійкий фінансовий стан.

У третьому розділі запропоновано шляхи запобігання банкрутства ТДВ «Бриг», серед яких формування фінансової стратегії розвитку підприємства, удосконалення системи управління дебіторською і кредиторською заборгованостями та впровадження системи антикризового контролінгу. Необхідним є формування відповідальної і ефективної фінансової стратегії, під якою розуміють комплексне управління всіма активами і пасивами підприємства. При виборі фінансової стратегії пропонувалося використовувати матрицю фінансових стратегій, яка дозволяє винести вирок перспективного напрямку зміни фінансово-господарського стану підприємства. Після комплексного аналізу фінансової стратегічної позиції ТДВ «Бриг», було виявлено, що найбільш доцільним є вибір стратегії фінансового забезпечення стійкого зростання підприємства, тобто за даної ситуації найважливішим є забезпечення ефективного розподілу і використання фінансових ресурсів підприємства, для чого необхідно сформувати помірну фінансову політику підприємства.

На підприємстві необхідно виробити спеціальну політику щодо більш ефективного управління дебіторською і кредиторською заборгованістю. Порушення розрахункової рівноваги, коли кошти від дебіторської заборгованості не надходять зовсім або із великим запізненням, спричиняє невчасність погашення кредиторської заборгованості, оборотність обох падає, що розцінюється, як шлях до банкрутства. Тому, ТДВ «Бриг» необхідно удосконалювати систему управління дебіторською та

кредиторською заборгованостями шляхом вибору одного або декількох із запропонованих методів, а саме: оцінки покупця, перепродажу права на стягнення боргів, оцінки фінансового положення клієнтів, захисту страхуванням, факторингу, контролю за оборотністю коштів у розрахунках, ранжирування дебіторської заборгованості по термінах її виникнення, співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості.

Окрім цього, ТДВ «Бриг» пропонується впровадження системи антикризового контролінгу, що дозволить виявляти всі основні проблеми, що виникають у процесі реалізації антикризової стратегії підприємства, а також усувати відхилення від стратегічної лінії шляхом розробки і вибору альтернативних заходів. При цьому, мають на увазі як методи антикризового контролінгу, який характеризується безперервним процесом досягнення цілей підприємства, так і методи пасивного контролінгу, в рамках якого періодично здійснюються дії менеджерів і фахівців з удосконалення системи виробництва й управління підприємством.

У четвертому розділі розглянуто стан охорони праці на ТДВ «Бриг». Виявлено, що підприємство не нехтує охороною праці робітників, впроваджує багато засобів на запобігання виробничого травматизму, на зниження можливості професійних захворювань, на оптимізацію мікроклімату виробничих приміщень, на удосконалення організації робочих місць, на покращення умов праці, на запобігання виникнення пожеж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г. М., Журавель Т.М., Михайленко Р. М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. 3-е вид., випр.. і доп. К.: Знання-Прес, 2016. – 287 с.
2. Банкрутство: механізм його виникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ni.biz.ua/9-8/58711.html>
3. Болтянська Л.О. Економіка підприємства: навч. посібник: Херсон : Олді-плюс, 2015. 668 с.
4. Буряковський В. В. Фінанси підприємств : навч. Посібник. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. 246 с.
5. Ватченко О. Б., Шаранов Р. С. Використання моделей оцінки ймовірності банкрутства на підприємствах України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17). С. 132–138.
6. Власюк В. Є., Гордієнко К. О., Пшенична А. О. Оцінка ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 68–72
7. Войтов І.М., Луговський Р.В. *Управління фінансовими результатами підприємства*. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 46 С. 267-271
8. Гаватюк Л. С. Шляхи підвищення рівня прибутковості вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 363-367
9. Грицюк О.Є. Причини виникнення банкрутства в сучасних підприємствах. *Економіка і управління підприємствами*. 2018. № 72.С.42-52
10. Гнатенко Є. П., Волошина В.В. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства. *Науковий вісник*

Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. 2015. № 1. С. 38-42

11. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 436-IV (редакція від 01.01.2020). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
12. Гуменюк В.С.Методика оцінювання прибутковості підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. №12. С.251-254
13. Єпіфанова І.Ю. Фінансовий аналіз та звітність : практикум. Вінниця : ВНТУ, 2017. 143 с.
14. Єпіфанова І. М. Банкрутство підприємств: спектр невирішених проблем. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2017. № 1(29). С. 55–63
15. Жигалкевич Ж. М. Система управління прибутком як умова ефективного функціонування підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. №4. С. 145-148
16. Загородній А.Г. Фінансовий словник. – 4-те вид., випр. та доп. К. : Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін.-ту НБУ, 2002. – 566 с.
17. Закон України «Про охорону праці», від 14.10.1992 р. № 2694-XII (зі змінами та доповненнями);
18. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон від 21.10.2019 № 2597. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
19. Костюк О. М. Економічний аналіз фінансових результатів підприємства. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Електронне видання. Режим доступу: <http://library.if.ua/books/89.html>
20. Козлов С. Основні складові механізму банкрутства. www.yug-gazeta.com/wrater/447
21. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
22. Кучерява А.С. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2015. Вип. 40. С. 38 - 44

23. Лойко В.В. Шляхи збільшення обсягу прибутку та підвищення дієвості управління прибутком промислового підприємства в сучасних умовах господарювання. *Международный научный журнал*. 2015. № 7. С. 68-71
24. Марусяк Н.Л., Пильнюк Д.О. Банкрутство підприємства: сутність, причини та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. С. 44-56
25. Мелень О.В. Актуальні питання прибутковості підприємства та шляхи її збільшення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. 2015. № 25. С. 123-126
26. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2003. 278 с.
27. Мінфін України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/prodprice/>
28. Міщук Є. В. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 54-57
29. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства. *Актуальні проблеми економіки*. – 2013. № 6. С. 181-191
30. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 // Офіційний вісник України. 2013. № 19. 97 с.
31. Николишин С. Є. Прибуток підприємства та особливості управління ним. *Young Scientist*. 2017. Вип. №2. С. 299-303
32. Олександренко І. В., Іщук Л. І. Основні причини банкрутства підприємств. *Економічний форум*. 2015. № 2. С. 222–226
33. Партин Г.О., Загородній А.Г. Фінанси підприємств: Навч. посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. 265 с.
27. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Підручник. – К.: КНЕУ, 2001.
34. Рудика В. І., Великий Ю. М., Зьома О. Д. Економічна сутність поняття «банкрутство»: причини виникнення та наслідки на підприємстві.

Інфраструктура ринку. 2018. № 18. С. 127–132. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/23.pdf

35. Семенов Г.А., Бугай В.З., Семенов А.Г., Бугай А.В. Фінансове планування і управління на підприємствах. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2017. 432 с.
36. Сейсебаєва Н. Г., Топчанюк О. В. Методи аналізу і прогнозування банкрутства підприємств. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 678–681
37. Сідун В.А., Пономарьова Ю.В. Економіка підприємства: Навч. пос. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 436 с.
38. Сукрушева Г. О. Причини та наслідки банкрутства вітчизняних підприємств у сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 682–686
39. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : Монографія О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2014. 268 с.
40. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2014. 412 с.
41. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2006. 439 с.
42. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз Навч. посіб.: – Київ «Кондор», 2005. – 196 с.